AMBT & HEERLIJKHEID

Renaissance en Neo-Renaissance

Orangerie van Biljoen

Gedichtjes van C.F. Beumer

OUDHEIDKUNDIGE KRING

RHEDEN - ROZENDAAL

december 2001 - nr 134

COLOFON

AMBT EN HEERLIJKHEID
Is een uitgave van de
Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal
Verschijnt 4 keer per jaar
Nummer 134, december 2001
ISBN 1384-3362

Redactiecommissie
J. de Bruijn, H. Bruil, F. van Heusden, I.M. ten Holte-Oerlemans, P.J.A. Kamper sr en J.P. Rijnbende

Redactieadres
J. de Bruijn
Hogeweg 14B, 6881 EC Velp
Tel 026 3640330

Bestuur
Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal
Voorzitter: E. Olde Rikkert
Sophiastraat 42, 6882 NL Velp
Tel 026 3646618

Secretaris: H. van Dijk-Abbink
Bremlaan 12, 6891 AJ Rozendaal
Tel 026 3635857

Penningmeester en
Ledenadministratie: J. de Ruiter
Kerkstraat 6, 6883 HT Velp
Tel 026 3647206
Bank Postgiro 1164291

Bestuursleden:

H. Bruil	Velp
M.A.B. Poorthuis	De Steeg
A.T. Seleski-Bolte	Dieren
W.M.J. de Wit	De Steeg

Abonnement
- In combinatie met lidmaatschap Oudheidkundige Kring
  Individuele leden € 18 per jaar
  Echtparen of samenwonenden € 25 per jaar
- Losse nummers
  inclusief verzendkosten € 4,25 per stuk

Vormgeving
P.J.A. Kamper sr

Druk
Paverds Printshop Velp

INHOUD

Pagina

Eindejaarswens 1
Elise Olde Rikkert

Kruijswijk Jansen Prijs 2
J. de Bruijn

Christiaan Frederik Beumer 3
Hans Rijnbende

De Orangerie van Biljoen
Enkele notities van J.C. Schorer uit 1823 10
Martine van den Broeke

Omlijsting 12
J. de Bruijn

Bestuursmededelingen 15
Helga van Dijk-Abbink

Renaissance en Neo-Renaissance 17
Nelleke den Boer-Pinxter

Rijksbouwmeester C.H. Peters 1876-1916 23
Nelleke den Boer-Pinxter

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omdat het geluk een herinnering is
bestaat het geluk omdat tevens
het omgekeerde het geval is.

ik bedoel dit: omdat het geluk ons
herinnert aan het geluk achtervolgt het
ons en daarom ontvluchten wij het

en omgekeerd, ik bedoel dit: dat wij
het geluk zoeken omdat het zich
verbergt in onze herinnering en

omgekeerd, ik bedoel dit: het geluk
moet ergens en ooit zijn omdat wij dit
ons herinneren en dit ons herinnert.

Namens het bestuur van de Oudheidkundige Kring Rheden/Rozendaal wens ik u gelukkige feestdagen en dat 2002 u mooie herinneringen mag brengen.

Elise Olde Rikkert

Gedicht 'Wat is geluk' van Rutger Kopland
Uit: Tot het ons loslaat, Amsterdam 1997

KRUIJSWIJK JANSEN PRIJS

De heer E.J. Kruijswijk Jansen bij zijn afscheid als directeur van het Gelders Oudheidkundig Contact op 1 maart 1979. Foto F.M.N. Hattink

Op zaterdag 17 november 2001 werd in Museum Het Valkhof te Nijmegen voor de eerste maal de Kruijswijk Jansen prijs uitgereikt aan de Gelders Erfgoed Vrijwilliger van het jaar. De prijsuitreiking vond plaats tijdens de jaarlijkse Contactdag van het Gelders Oudheidkundig Contact.
De gelukkige prijswinnaar was de heer J.J.W. Esmeijer, gedeputeerde voor Cultuur Welzijn en Zorg van de Provincie Gelderland.
Het is verheugend dat deze prijs is ingesteld en dat jaarlijks dit laureaat zal worden uitgereikt als een onderstreping en erkenning van het belang t.a.v. het behoud van het cultureel erfgoed in Gelderland. Dat deze prijs de naam draagt van Kruijswijk Jansen mag onze Kring met enige trots vervullen. Immers Evert Jan Kruijswijk Jansen is mede-oprichter van onze Kring in 1954 geweest. Samen met de heer J.W. van Oosten Slingeland waren zij de gangmakers bij het doen ontstaan van de eerste Historische Kring (Vereniging) in Gelderland.

Wie kunnen genomineerd worden.
Genomineerd kunnen worden personen die zich inzetten voor, of projecten op het gebied van studie, behoud of kennisoverdracht van het cultuurhistorisch erfgoed in Gelderland. De prijs kan er een zijn ter aanmoediging van onderzoekers, publicisten, en tentoonstellingmakers. De prijs zal bestaan uit een gekalligrafeerde oorkonde en een bronzen penning naar een ontwerp van beeldhouwer Frank Letterie uit Vorden. Daarnaast wordt een (sponsor)geldbedrag uitgekeerd. Elke natuurlijke en/of rechtspersoon kan in aanmerking komen.

Ter afsluiting een persoonlijke noot.
Het was de heer Kruijswijk Jansen die mij in de tachtiger jaren strikte voor het bestuur van de Kring.
Zijn motivatie tot vragen was: "Jij kunt het wel, je komt uit een goed nest." Met dat nest bedoelde hij mijn schoonvader (de heer W.B. Barendregt), die lid was vanaf het eerste uur van de Kring.

Ik heb het genoegen gehad enkele keren met Kruijswijk Jansen de contactdagen van het GOC te bezoeken. Ik was dan zijn chauffeur van dienst. Deze tochten waren altijd een rijdende excursie. Het was fabuleus wat deze man wist van de historie van Gelderland. U zult begrijpen dat de tochten in aangepaste snelheid verliepen.
Een mooi initiatief deze prijs.

J. de Bruijn

Bron: Gelders Erfgoed, 2001-5

Op 18 november j.l. werd in museum Het Valkhof in Nijmegen de expositie: De Gouden Eeuw van Gelre (kunst en cultuur in het oude hertogdom) afgesloten. Een uitstekende tentoonstelling. Een tweedelig handboek m.b.t. deze expostie werd uitgegeven door de uitgeverij Matrijs in Utrecht in Nederlands of Duits. De Nederlandse versie is uitverkocht, er komt een herdruk.

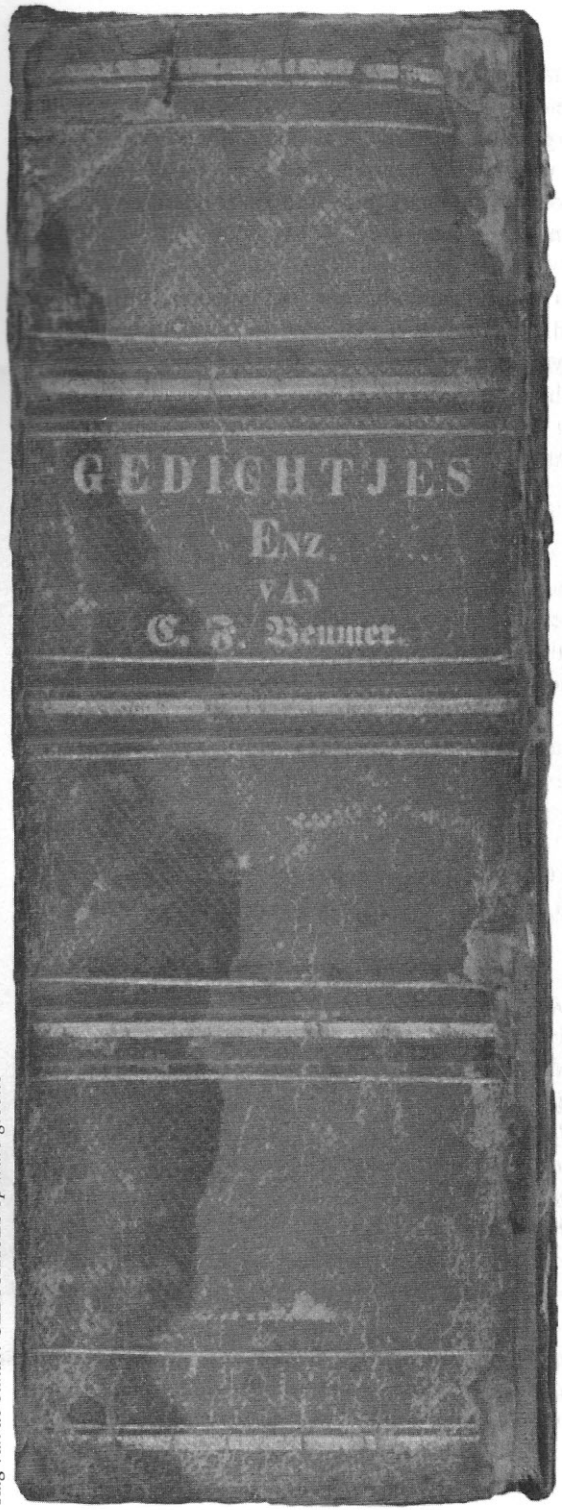

Rug van de bundel GEDICHTJES op ware grootte

Christiaan Frederik Beumer

Hans Rijnbende

Liefde

Die ik het meest heb liefgehad,-
't Was niet de slanke bruid, met wie 'k in 't zoeter leven
Mocht dwalen op het duin en droomen in de dreven,
Wier hand mij leidde op 't rozenpad;

't Was niet de jonge en teedre vrouw,
Die, goede genius, mijn hart, mijn huis bewaakte,
Die mij het leven, ach, zoo licht en lieflijk maakte,
Met al den rijkdom harer trouw.

"Zoo was 't de moeder van uw kroost,
die u, gelukkige, voor 't offer veler smarte,
Deed smaken, onvermengd, het reinst geluk van 't harte
Des levens liefelijksten troost?"

Neen! - die ik 't meest heb liefgehad,
Dat was mijn kranke; 't was de moede, de uitgeteerde,
Van wie ik leven beide en hopend sterven leerde,
Toen 'k weenend aan haar sponde zat.

Een gedicht van iemand, die in zijn jonge leven heel wat meegemaakt heeft: P.A. de Génestet (1829 - 1861).
Hij behoorde tot de groep van humoristische dichters medio 19de eeuw, maar was zijn leven zo humoristisch? Eerst verloor hij zijn vrouw en één van zijn kinderen en kort daarna moest hij zijn betrekking als remonstrants predikant te Delft neerleggen.

Ik noem hem, omdat hij woonachtig was in Rozendaal, maar ook, omdat na hem een groep van schrijvers kwam, die "de predikanten" werden genoemd en uiteindelijk was hij ook een van hen.
Hoe komt het, dat zoveel predikanten schrijver, c.q. dichter zijn geworden? Eigenlijk niet zo verwonderlijk.

Als student verkeerden ze in kringen van literatuurliefhebbers en als predikant moesten ze hun preken in een vorm gieten die literair te verantwoorden was. Zo kregen ze vanzelf technische vaardigheid. Aan de andere kant werd hun werk graag gelezen, want de Nederlander voelt sterk ethisch en is ook vol belangstelling voor godsdienstige en theologiesche vraagstukken. Van de predikanten noem ik Bernard ter Haar (1806 - 1889) en J.J. ten Kate (1819 - 1889).

Grafbezoek
(Bernard ter Haar)

Wees gegroet, Heilge grafsteê aan mijn voet!
Die mij wijst, en strekt ten bode,
Waar mijn stof eens sluim'ren moet;
Waar uw stof rust Lieve Doode!
Om wier dood mij 't harte bloedt.
'k Druk uw grafzerk met de voet,
Dierbre Gade, wees gegroet!

Nu is het niet mijn bedoeling hier het gehele gedicht, 9 coupletten, neer te schrijven, maar u wel een idee te geven van de tijd, waarin men toen leefde: de Romantiek. De schrijver, dichter, de schilder en de componist uitten hun gevoelens in hun werk. Denk maar eens aan de prachtige muziek die Tsjaikovski ons heeft nagelaten.

Kunt u zich nu voorstellen, dat er in onze gemeente Rheden een man heeft geleefd, die, behalve bij familieleden, volstrekt onbekend is gebleven. Ik vind het tijd, daar nu eens verandering in te brengen en u begrijpt, dat bovenstaande slechts een inleiding is geweest voor dat wat nu volgt.

Op 2 december 1824 deed Christiaan Beumer aangifte van de geboorte van een zoon, genaamd Christiaan Frederik.
Zijn vader, toen acht en veertig jaar oud, was daghuurder van beroep, woonachtig in De Steeg en getrouwd met Catharina Margarita Schutte, oud veertig jaren. Christiaan Frederik was niet hun enig kind, want 7 broertjes en zusjes waren hem voorgegaan en één zou nog volgen.

Van Christiaan is jammer genoeg niet veel bekend. Uit de archieven weten wij, dat hij schrijver was bij de gemeente en uit zijn eigen geschriften blijkt, dat hij in dienst was als huisknecht bij welgestelde mensen. De naam van de familie van Arnhem wordt in zijn werk genoemd, maar ook die van de van Pallandts in Rozendaal.

Waarom nu de belangstelling voor deze onbekende Rhedenaar? Nu, iemand, die honderden gedichten, ingebonden en wel heeft nagelaten verdient toch wel enige belangstelling.
Zijn gedichten en verhalen hadden een grotendeels Christelijke inslag en tussen zijn gedichten door vinden we zomaar een gedicht van Bilderdijk, van Staring en Sluyter (1627 - 1673).

Christiaan was een belezen mens, wat blijkt uit de aanhaling van verscheidene dichters uit zijn tijd, maar dat niet alleen; ook zijn kennis van onze vaderlandse historie was bijzonder groot. De tijd tussen de inval der Spanjaarden tot de vrede in 1648 wordt in dichtvorm uitvoerig beschreven. Zijn gedichten schreef hij uit liefhebberij, maar ook in opdracht, getuige zijn St. Nicolaasgedichten en gedichten welke betrekking hadden op een begrafenis, maar ook verjaardagsgedichten komen regelmatig voor.

Hoe kwam Christiaan aan de belangstelling voor het neerschrijven van dat, wat hem beroerde. Ik laat hem zelf aan het woord:

Op zekeren schoonen dag (het doet er weinig toe welke), maar in de maand april en in het jaar 1846, volgde een zeer schoone avond. Het was zulk een avond, waarvan men met rede zegt: " 't Is zonde om thuis te blijven." En daarom ging ik naar buiten en ik had er geen rouw van, want het weder was heerlijk, zoodat ik zeggen mogt: "ik genoot". Ik liep te denken en mijmeren en prees God, hoe gebrekkig dan ook, in mijn hart.
Diezelfde avond, of een dag later gevoelde ik, dat het gevoel van dat heerlijke al weder zoo zachtjes aan mij begon te minderen en wel, haast gelijk zoovele betere indrukken, geheel zouden zijn verdwenen. Dat vond ik jammer en ijlings greep ik naar de pen om, zooveel er nog van te behouden, wat op het papier te brengen

en zodoende de herinnering aan het genotene te bewaren.
Dat beviel mij bij uitstek goed, want nu genoot ik nog weder opnieuw, wat ik al eens genoten had. Dat wilde ik weer doen en . . . . ziedaar de eerste oorzaak of aanleiding van mijne liefhebberij om gedachten en gewaarwoordingen op te schrijven en te bewaren.

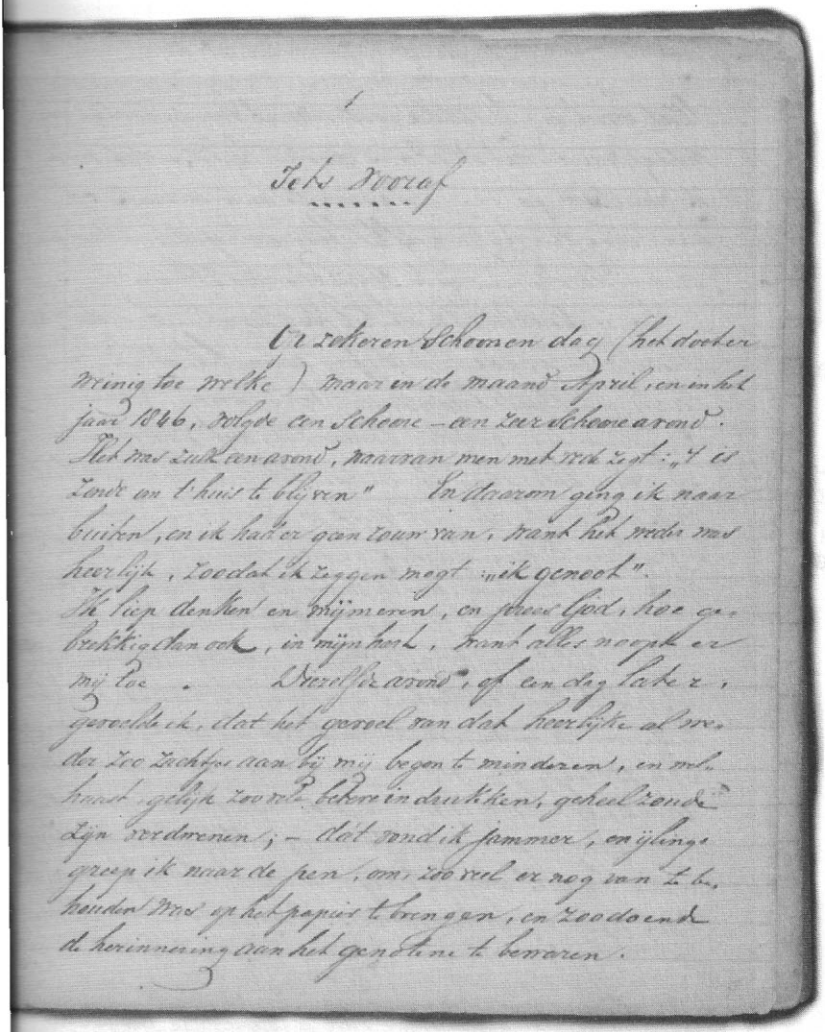

Midde(l)stand

Niet rijk en niet te arm,
Niet te koud en niet te warm,
Niet te groot en niet te klein,
Niets van dit wil ik graag zijn.

Is men rijk en heeft men geld,
God noch mens wordt meegeteld,
Geld maakt trots, ja het is waar,
Geld brengt deugden in gevaar.

Arm te zijn is ook niet goed
wijl men dan licht 't kwade doet,
Armoed drukt de ziel soms neer,
houdt ons dom en wat dies meer.

Zalig zijt gij middelstand!
Is mij slechts zooveel verpand,
Dat ik als een eerlijk man,
God en menschen dienen kan!

Dat ik van zware zorg ontdaan,
Pligt vervuld tot Hem kan gaan,
Wat 'k behoef den naasten dag,
Kan het, heden hebben mag.

12 mei 1847

Van dat ogenblik af heb ik (want ik had destijds ledige uren genoeg, wijl ik in mijne betrekking van huisknecht slechts éénen heer te dienen had) gedurig den ledigen tijd onledig gemaakt.
Mijn liefste werk was rijmen en al ging het er dan ook wat hortend en stootend overheen, ik was aanvankelijk met een beetje te vreden.
Na verloop van enige jaren was de voorraad van dicht, of liever rijm- en prozastukken aanmerkelijk aangegroeid, 121 stuks en besloot ik om ze allen in een bundel over te schrijven, waarbij eene menigte werd waardig gekeurd.

Tot zover Christiaan Frederik Beumer, waarvan de stijl van praten mij een beetje doet denken aan de Camera Obscura. In 1859 verscheen er een tweede herziening met 89 gelegenheids- en minnedichten. Tussen beide bundels verschenen verhalen al dan niet in dichtvorm geschreven.
Omdat Christiaan een Rhedenaar was, hier woonde en daarom heel wat mensen kende, komen in zijn gedichten bekende Rhedenaren voor, waard om geschiedkundig vast te leggen.

Nu een gedeelte uit een gedicht van 22 versen:

Groete aan den
Heer D.B. van Snoekeveld,
onderwijzer te Rheden
bij het vieren van zijn vijftig jarig feest als
dusdanig.

Wat hoog genot voot hem die hier als jongeling zaaide,
Als man die vruchten zag, die 't zaad had voortgebragt,
Als grijsaard nog die vruchten maaide,
In zonnegloed gestoofd, vol frischheid, geur en kracht.

Wie kent uw ijver niet, uw zucht voor deugd en pligt,
Voor vijftig jaren mogt g'een reisje aan de aard verschouwen,
En nu, gelukkig man, nu juicht ge bij 't aanschouwen
Een boom die wijd en zijd zijn takken henes rigt.

Een halve eeuw! Kan 't mooglijk zijn?
En thans zo helder nog van brein
Zelfs nog den schedel niet gebogen!
Gewis, hier heeft de Heer gemaakt,
Hier heeft God u een feest gemaakt,
Dat ach, zoo weinigen vieren mogen.

12 dec. 1859

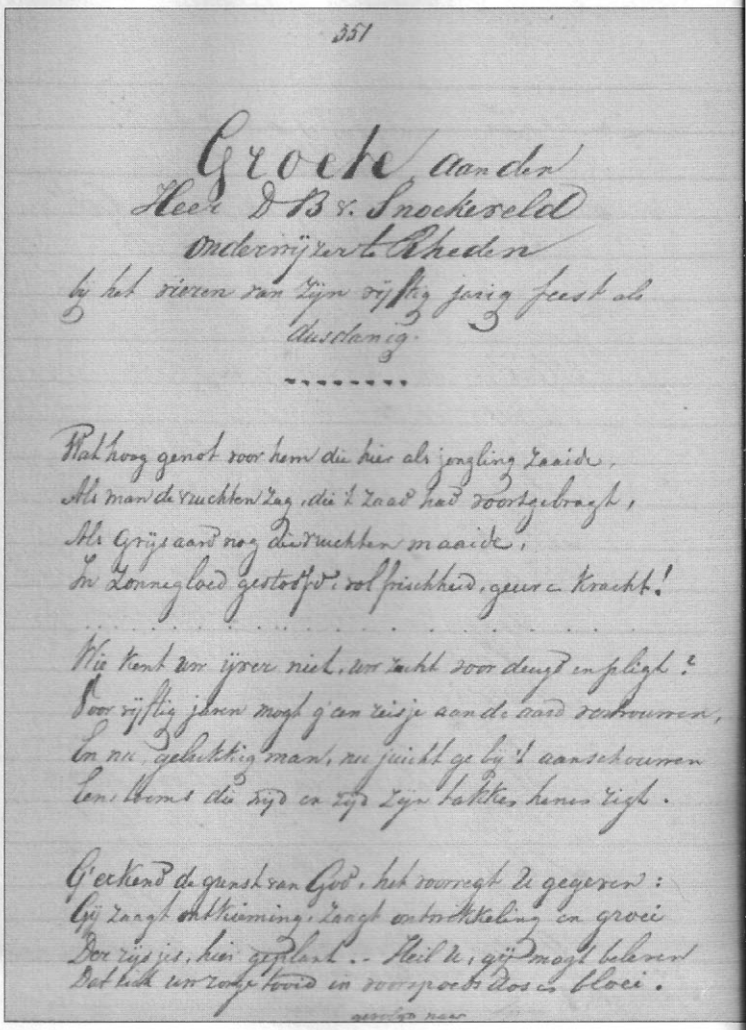
351

Groete aan den
Heer D.B. v. Snoekeveld
onderwijzer te Rheden
bij het vieren van zijn vijftig jarig feest als
dusdanig.

Wat hoog genot voot hem die hier als jongeling zaaide,
Als man die vruchten zag, die 't zaad had voortgebragt,
Als grijsaard nog die vruchten maaide,
In zonnegloed gestoofd, vol frischheid, geur en kracht!

Wie kent uw ijver niet, uw zucht voor deugd en pligt?
Voor vijftig jaren mogt g'een reisje aan de aard verschouwen,
En nu, gelukkig man, nu juicht ge bij 't aanschouwen
Een boom die wijd en zijd zijn takken henes rigt.

Erkend de gunst van God, het vermogt te gegeven:
Gij zaagt ontluiking, zaagt ontwikkeling en groei
Door vijftig jaren, hier geplant... Heil u, gij mogt beleven
Dat licht uw zaden in vruchtbre dorpsakkers bloei.

En deze wil ik u ook niet onthouden:

Een kindsbedankje aan deszelfs Meester

Goede Meester! Nu 'k vervolgens,
Niet meer zal ter schole gaan,
Bied ik u kinderlijk en nedrig
Maar opregt mijn dank u aan.

'k Kan nu lezen, 'k kan nu schrijven,
En nog zoo veel dingen meer,
Die mij nu en als ik groot ben,
kunnen zijn tot vreugd en eer.

'k Heb dat al aan u te danken,
Aan uw moeite, aan uw vlijt
Want Gij hebt daartoe gestadig,
Uwe beste zorg gewijd.

Dank dus voor uw moeite en zorgen,
Die Gij hebt aan mij besteed,
Dank voor straf ook en 't vermanen,
Als ik mijne plicht niet deed.

'k Vraag voor iedere keer vergeving,
Als ik m' aan de school onttrok;
Goed Meester, wil die schenken
Aan die u bedankt, Grietje Kok.
Vervaardigd voor mijn nichtje Grietje Kok.

Mei 1853

Wat een hoeveelheid aan gedichten heeft Christiaan ons nagelaten. Of ze van dichterlijke schoonheid zijn, inhoud hebben en of ze voldoen aan dat wat de dichtkunst van een dichter vraagt moeten we maar in het midden laten. Wel getuigen ze van een liefde voor de natuur, voor de ander, voor zijn familie, voor zijn geliefde en voor alles waar Christiaan maar oog voor had.

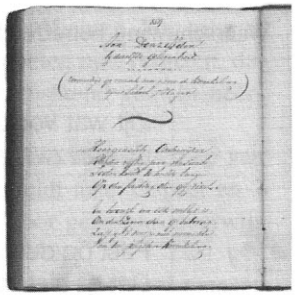

In 't huisgezin
Waar liefde en min
En vreê en eendragt wonen,
Daar zendt de Heer
Zijn Zegen neer,
En blijft zijn gunst betoonen.

Wanneer gij reeds als kind
Het woord van God bemint
Er gaarne in wilt lezen
Dan zal 't in later tijd,
Bij 's werelds moeilijkheid
Tot licht en troost u wezen.

1850

Ziet u ook wel eens de namen, gekerft in bomen of geschreven op muren en schuttingen? Op de koepel bij Rhederoord gebeurde dat ook en Christiaan vond het maar niks.

'k Kwam hier en zag eens rond
Naar al die ijdle namen,
Naar sprookjes, rijmlarij
en wat ik verde vond.
'k Dacht, dwazen, allen zij
Die tot deez zotheid kwamen.
Ik pas op u (en vraag niet of ik mag)
Het puntig hekeldicht, dat ik eens elders zag:
"Hier schreven zotten hunne namen,
Opdat hun nietigheid ontsterflijk zij;
En zotten die na dezen kwamen,
Die plaatsten daar hun namen bij."

Waarschuwing betreffende een broeiende kip

Zijt wat voorzichtig! in dees hoek,
Zit een zwarte, kwade kloek,
en broeit.

Past op dus! En, ik raad U 't best,
Dat gij niet door uw lompheid 't nest,
verknoeit.

Want waarlijk, die verstoort dit hoen,
Kan nimmer bij mij goed meer doen.

25 juni 1848

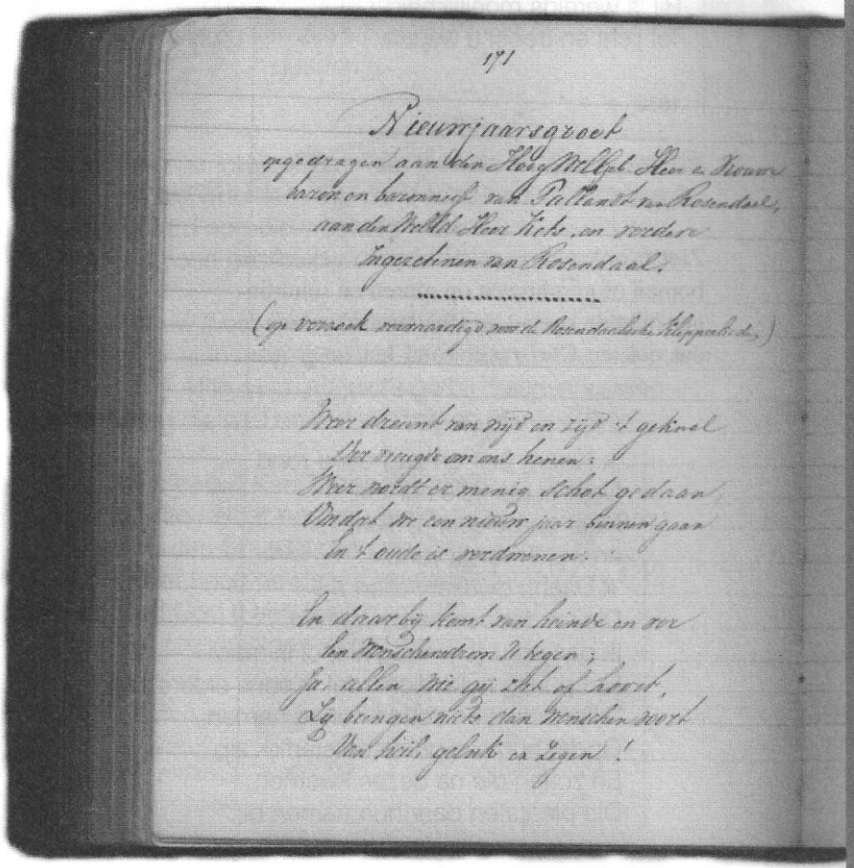

171

Nieuwjaarsgroet
opgedragen aan den Hoog Wellgeb. Heer en Vrouwe
baron en baronnesse van Pallandt van Rosendaal,
aan den Wellgeb. Heer Kets, en verdere
Ingezetenen van Rosendaal.

(op verzoek vervaardigd voor de Rosendaalsche Klepperlieden.)

Weer dreunt van wijd en zijd 't geknal
Der vreugde om ons henen:
Weer wordt er menig schot gedaan,
Omdat we een nieuw jaar binnengaan
En 't oude is verdwenen.

En daarbij komt van heinde en ver
Een menschenstroom u tegen;
Ja, allen wie gij ziet of hoort,
Zij brengen niets dan menschen voort
Van heil, geluk en zegen!

Weer dreunt van wijd en zijd 't geknal
Der vreugde om ons henen:
Weer wordt er menig schot gedaan
Omdat we een nieuw jaar binnengaan
en 't oude is verdwenen.

En daarbij komt van heinde en ver
Een menschenstroom u tegen
Ja, allen wie gij ziet of hoort,
Zij brengen niets dan menschen voort
Van heil, geluk en zegen.

En zouden wij, wij klepperlui
Dan onze plicht verzaken?
Wel, zouden wij, die 't gansche jaar,
Zoowel bij nacht als dag staan klaar
Op d'eersten dag niet waken?

Gewis, wij zijn altijd present,
En staan ook nu niet achter.
Bij zoet en zuur, bij lief en leed,
Hebt g' in elk onzer, zoo gij weet,
Steeds een getrouwe wachter.

En nu, ter zaak! Zoo is dan weer
Geheel een jaar vervlogen.
Ging menig ons ten grave voor,
Gelukkig wij, die 't nieuwe door
Gods gunst aanschouwen mogen.

Het oude jaar heeft van Gods trouw
En zorge ruim doen blijken,
Want, schoon Hij ons zondt zuur en zoet
Deedt Hij toch meen'gen tegenspoed
Goedgunstig van ons wijken.

En, wat viel ons geen vreugd ten deel,
In 't jaar dat is verslonden!
Of, was het ons geen blijde maar,
Het huwlijk van dat Hooge Paar
Korts in den echt verbonden!

Dat God met die verbindtnis zij
Is onze mensch een bede.
Ja, zij het jeugdig paar bereid
Een Eden op hun Heerlijkheid,
Waar liefde woont en vrede.

Dien Zegen valt ook ruim ten deel
U Heeren en Mevrouwen!
U Rentenier en Fabrijkant!
En U, o Steunpilaars van 't land!
Bebouwers der landouwen!

Ja allen zij dit nieuwe jaar
Een jaar van heil en Zegen!
Een ieder blijv' voor ramp behoed,
Ver, ver zij elken tegenspoed
Koom' u slechts welvaart tegen!

En nu, verschoon het nedrig vers
Dat wij bij deze U bieden.
Eenvoudig is het, dat is waar,
Doch 't komt van (dit is niet minder waar)
d'Opregtste Klepperlieden.

1855

Al lezende geniet ik van zijn prachtige gedichten. Wat ging er veel in deze jongeman om, want we moeten niet vergeten, dat hij rond de 24 jaar was, toen hij bovenstaand gedicht neerschreef.
22 September 1852 schrijft hij een gedicht bij het beroep van de Rhedense dominee J.F.W. Köningsfeldt naar Elspeet en 2 jaar later van enige dankbetuigingen voor genoten onderwijs aan den Heer Predikant van 't Sandt te Velp.
Wanneer er nu eens geen radio en TV was, hoeveel mensen zouden dan niet hun gevoelens in prachtige gedichten en verhalen weergeven. Nee, onze Christiaan dient gekoesterd te worden en het is jammer, dat ik niet zijn hele oeuvre hier voor u neer kan schrijven.

Hoewel we al weer bijna aan 't einde van het jaar zijn, wil ik mijn studie over Christiaan Frederik Beumer beëindigen met een nieuwjaarsgroet, opgedragen aan den Hoog Weledel Geboren Heer en Vrouwe baron en baronnesse van Pallandt van Rosendael, de Weledele Heer Kets en verdere ingezetenen van Rosendaal.
(op verzoek vervaardigd voor de Rosendaalsche 'Klepperlieden')

Bron:

Bundel gedichten en verhalen 1846 - 1862
815 pagina's van Christiaan Frederik Beumer
eigendom van Mevr. M. Hagen-Eckert te Rheden

Spiegel van de Nederlandsche Poëzie door alle eeuwen
Victor. E. van Vriesland, 1939

Dichterschap en werkelijkheid
W.L.M.E. van Leeuwen, 1934

Archief Gemeente Rheden

Illustraties uit de bundelvan C.F. Beumer

DE ORANGERIE VAN BILJOEN ENKELE NOTITIES VAN J.C. SCHORER UIT 1823

Martin van den Broeke

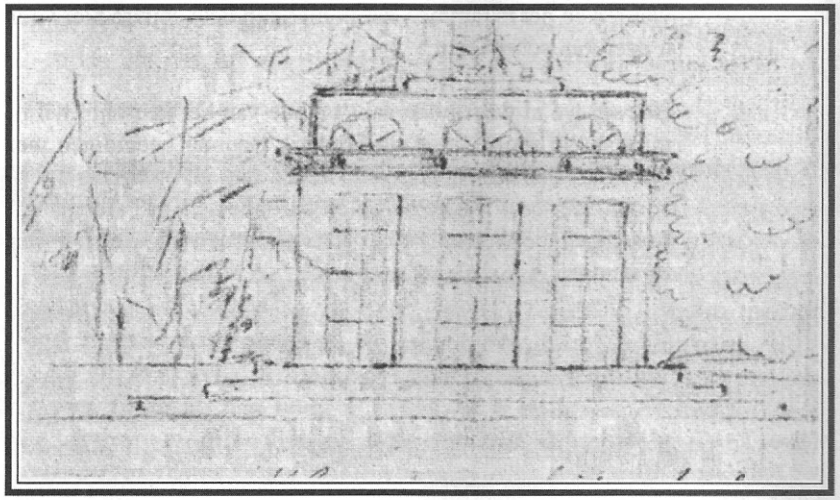

De Middelburger Johan Cornelis Schorer (1801-1856) maakte bij wijze van Grand Tour een reis door Duitsland, later gevolgd door een tocht door Zwitserland en Frankrijk en een reisje naar de veenkoloniën in Drente. De eerstgenoemde reis maakte hij in 1823 en bracht daarbij tevens een bezoek aan Biljoen.

Op zijn reizen maakte Schorer diverse aantekeningen, voornamelijk met betrekking tot tuinaanleg en -onderhoud. Hij had in 1822 van zijn vader de buitenplaats Toornvliet bij Middelburg geerfd. Bovendien was Schorer evenals zijn vader een hartstochtelijk liefhebber van tuinarchitectuur en plantenteelt. Hij voerde verschillende landbouwkundige experimenten uit op Toorn vliet, waaronder de reelt van zijderupsen. [1]

Deze aantekeningen zijn belangwekkend omdat ze ons iets kunnen leren over de manier waarop Schorer en in bredere zin de tuinenliefhebber in de vroege negentiende eeuw naar tuinen keek en waar hij inspiratie voor zijn eigen tuin opdeed. Schorers notities over Biljoen kunnen daarbij als voorbeeld dienen.[2]

Op weg naar Duitsland bezocht Schorer het wijdvermaarde landgoed Biljoen, waarvan de tuinen waren opengesteld voor het publiek. Zijn aantekeningen over ananasteelt en over enkele plantensoorten doen vermoeden dat hij zich ter plaatse door een tuinman heeft laten voorlichten. De aantekeningen luiden als volgt:

"Annanas Teelt op Biljoen.
1/3 deel duivenmest of vergane koeimest met 2/3 bakaarde (bladaarde). In het voorjaar de potten van binnen rondom en ook van onderen een pink dikte met zeer versche koeimest bestrijken; men moet zorg dragen dat de gaten van de pot van onderen niet verstopt raken.

De worstels [sic] na hun voedsel uit de aarde getrokken te hebben, kunnen wanneer dezelve laag wortelen hun voedsel uit de mest trekken en wortelen zich daarin, 't geen aan de plant een nieuw leven geeft, en de smaak ook door de koeimest verzagt. Op Biljoen begiet men ze niet met schape water, maar met zuiver water.

Gordinia, eene witte geurige Bloem van de warme kas. Salvia involucrata (varietas) koude plant."

Behalve de kassen heeft Schorer ook het badhuis bezichtigd, dat achter het huis stond en voor bezoekers was opengesteld. Hij maakte een schetsje van het bad met de maten erbij: een voet 4 duim breed en 3 voet 1 duim lang. De bovenrand was 3 duim dik, terwijl volgens Schorers opmetingen de wanden van het bad 2 duim dik waren. Hij noteerde verder: "Het Bad is tegen de Muur en in een hoek gemetseld zoodat men aan de voorkant de rand heeft, en een in de lengte."

Een bladzijde verder staat een schetsje van een gebouw, dat blijkens het onderschrift een "Bloemenkas even buiten Arnhem" is. Gelet op de vorige aantekeningen is het zeer goed mogelijk dat het hier de orangerie op Biljoen betreft. Dit is dus waarschijnlijk de enig bekende historische afbeelding van dat gebouw.[3]

Schorer geeft enige technische informatie over de orangerie: "De bovenste ramen draajen, de benedenste ramen zijn deuren met blinden van binnen. Het dak van achteren is afhellend. In het midden tegen de muur een houtkagchel in eene Nis. boven de Kagchel een gat, waarin men eene buis steekt, welke regts en links tot aan de beide eindens der zaal gaat, en met eene bogt wederom daarin gaat.

Het gebouw op Schorers schetsje heeft drie fenetres-a-terre en staac op een verhoging van drie treden. Links en rechts zijn bomen te zien, waarvan de linkse groep lijkt te bestaan uit naaldhout. Dit komt overigens overeen met de beplanting die J.D. Zocher jr. aangeeft op zijn ongedateerde ontwerp voor de tuin rond het huis op Biljoen en dat mogelijk uit de vroege jaren twintig van de negentiende eeuw dateert, toen de architect zijn werkzaamheden op Biljoen aanving.[4]

Merkwaardig aan de orangerie is dat de voorgevel boven de kroonlijst is doorgetrokken. In deze verhoging bevinden zich de drie door Schorer gesignaleerde tuimelramen. Bovendien is op merkelijk dat de gevel boven de kroonlijst een bescheiden in springing maakt. Het lijkt erop dat dit gebouw oorspronkelijk lager geweest moet zijn. Of het hier een van elders afkomstige orangerie betreft of dat het ter plaatse al bestaande gebouw later is verhoogd, is niet duidelijk.

Wanneer de orangerie op Biljoen is geplaatst, is onbekend. Wel was de plaats ervan, aan de oever van de vijver rond het huis, al langer een uitstalplaats voor bijzondere gewassen. In de *Geldersche Arkadia* (Arnhem 1820) van J.A. Nijhoff staat erover te lezen: "Vervolgens, buiten het kasteel, de voorplaats regts omslaande, wandelt men over den buitensingel, langs eene kleine, maar fraaije verzameling van Oranjeboomen, zeldzarue bloemen en heestergewassen, van waar men, aan de eene zijde, het uitzigt heeft, over een breed water, op het kasteel, en, aan de andere zijde, op eene rijke waterval, naast een bevallig salon, waar den wandelaar eene koele en aangename rustplaats aangeboden wordt." [5] Laatstgenoemde salon is het badhuisje, waarvan Schorer eveneens notities maakte. Van een gebouw om de plantencollectie in te zetten, is geen sprake.

De tekst voor de *Geldersche Arkadia* is mogelijk van de hand van J.F.W. van Spaen van Biljoen, eigenaar en deels ontwerper van de tuinen van Biljoen. De oorspronkelijke versie van die beschrijving dateert mogelijk uit het begin van de negentiende eeuw [6]. Mogelijk is het gebouw geplaatst tussen de tijd dat de tekst voor de *Geldersche Arkadia* werd geschreven en 1822, in welk jaar het kadastrale minuutplan

is vervaardigd waarop de orangerie wel is aangegeven. De bouw van de orangerie moet dus hebben plaatsgevonden in het eerste kwart van de negentiende eeuw.

De aantekeningen van Schorer laten zien wat hijzelf interessant genoeg vond om op te schrijven. De notities zijn duidelijk bedoeld als geheugensteuntje, om na thuiskomst de opgedane kennis in prakrijk te kunnen brengen. Daarmee illustreren ze dat vormgeving, stoffering en onderhoud van de tuin veelal in meer of mindere mate is afgekeken van wat anderen deden. Inderdaad ging Schorer na zijn reizen aan de slag om de tuin van zijn buirenplaats Toornvliet te moderniseren. Hij engageerde Jan David Zocher jr. voor de bouw van een serre aan de achterzijde van het huis, enkele wijzigingen binnenshuis en het ontwerp voor een nieuwe voorgevel. Dit alles werd gerealiseerd tussen 1828 en 1834. Zocher jr. heeft op Walcheren voor zover bekend geen andere opdrachtgevers gehad. Is Schorer door het bezoek aan Biljoen in aanraking gekomen met J.D. Zocher jr. en heeft hij deze daarom geworven voor de wijzigingen op Toornvliet?

Noten.

1. Over Toornvliet en J.C. Schorer zal meer vermeld worden in het boek over de tekenaar Jan Arends, dat t.z.t. bij uitgeverij Canaletto, Alphen aan de Rijn, zal verschijnen.
2. Rijksarchief in Zeeland, Familie-archief Schorer, inv. nr. 300.
3. U.M.Mehrtens en H.M.J. Tromp, *De aanleg van Biljoen en Beekhuizen in de tijd van J.F.* W. *baron van Spaen van Biljoen,* Zeist 1984, schrijven op blz. 34 in noot 10: "Van deze oranjerie is geen afbeelding bekend".
4. Mehrtens en Tromp, a.w., blz. 36-37.
5. Nijhoff, a.w., blz. 7.
6. Mehrtens en Tromp, blz. 33, noot l.

Biljoen
Italiaanse zaal

OMLIJSTING

J. de Bruijn

De redactie van "Cascade" (bulletin voor tuinhistorici) heeft ons toestemming gegeven om het artikel over De Oranjerie van Biljoen van Martin van den Broeke in "Ambt & Heerlijkheid" te plaatsen.

Wie echter in aanraking komt met de bloeiperiode van de tuinen rondom kasteel Biljoen en Beekhuizen, kan de verleiding moeilijk weerstaan om rondom dit artikel met tekst en illustratie enige aanvulling te geven. De bloeiperiode van de tuinen en ook de verfraaiing van het interieur in het huis betreft de 2de helft van de 18de eeuw en de eerste helft van de 19de eeuw.

Zo vond ik in de door Martin van den Broeke 3 x geciteerde publikatie van Mehrtens en Tromp (1984):

a. Een kaart van Biljoen met plaatsaanduiding van bebouwing.

b. Het Badhuisje in het park Biljoen.

c. Gezicht op de Chinese Tempel ten N.O. van de vijver bij het huis (kasteel).

Deze drie illustraties geven een aardig beeld van de naaste omgeving waarin de oranjerie gestaan heeft.

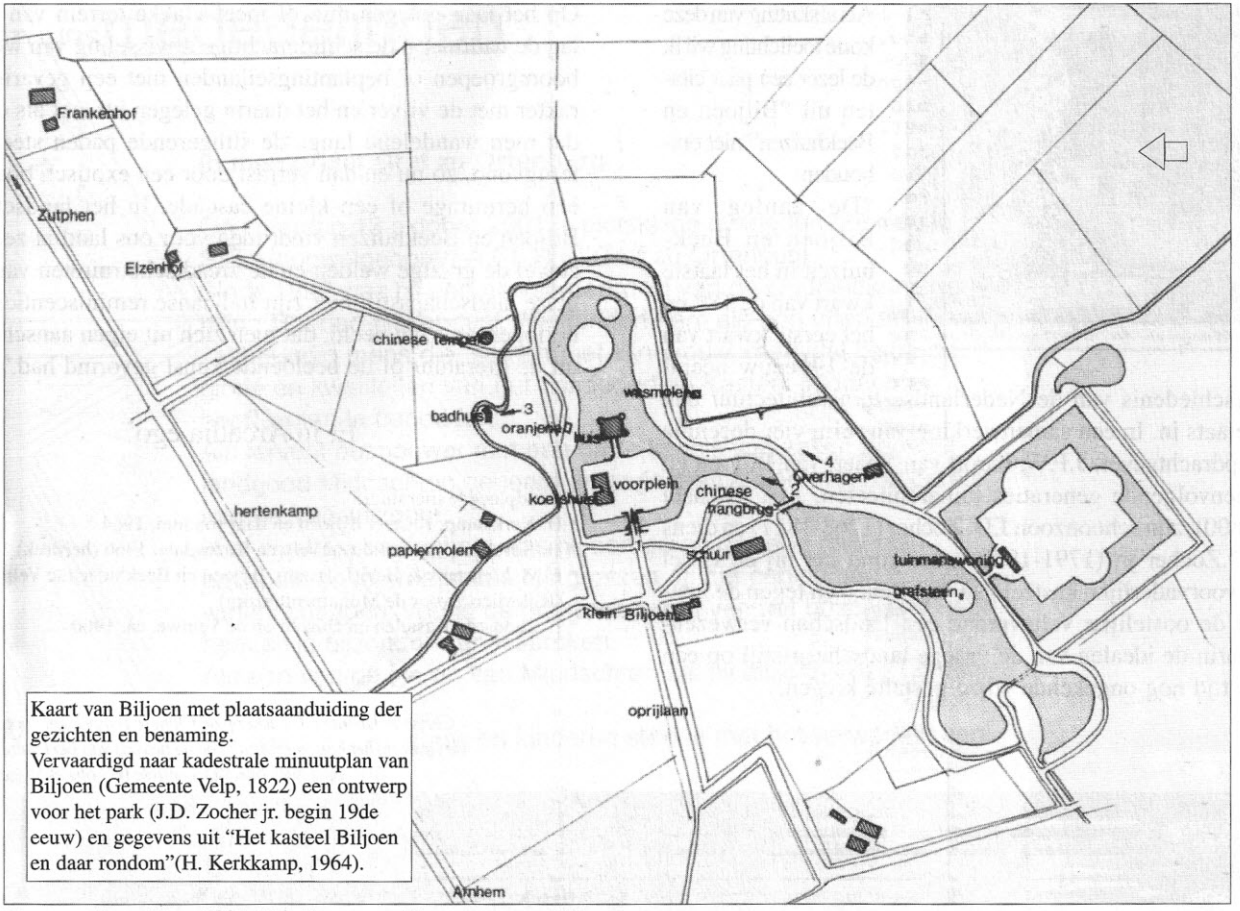

Kaart van Biljoen met plaatsaanduiding der gezichten en benaming.
Vervaardigd naar kadestrale minuutplan van Biljoen (Gemeente Velp, 1822) een ontwerp voor het park (J.D. Zocher jr. begin 19de eeuw) en gegevens uit "Het kasteel Biljoen en daar rondom"(H. Kerkkamp, 1964).

Kaart van T. van Hees, 1984, Rijksdienst voor Monumentenzorg Zeist

Kaart van Biljoen met plaatsaanduiding der gezichten en benamingen door T. van Hees 1984 (Rijksdienst voor de Monumentenzorg). De kaart werd vervaardigd naar het kadastrale minuutplan van Biljoen, Gem. Velp, 1822 (a). Op deze kaart staat de oranjerie NNO van het huis ingetekend, niet ver daarvandaan treffen wij het badhuisje (b) aan, terwijl in noordoostelijke richting de Chinese Tempel (c) staat aangegeven, De ets van het "Badhuisje in het Park op Biljoen" (anoniem, 1815) geeft een aardige indruk van de engelse landschapsstijl waarin dit deel van het park is aangelegd en illustreert de intieme sfeer waar ook de oranjerie gestaan zal hebben.

Op de ets van Christian Henning (ca. 1790) is de Chinese Tempel redelijk zichtbaar. In tegenstelling tot de omgeving van het badhuisje en de oranjerie zien wij hier op de voorgrond de overgang van het parklandschap naar het open rivierenlandschap. De achtergrond wordt gevormd door de heuvels van de stuwwal van Veluwezoom (Beekhuizen). Links even onder het midden van de ets steken de hoektorentjes van Biljoen nog net boven de boomkruinen uit, hiermee wordt de plaatsbepaling verduidelijkt.

Anoniem ca. 1815
Gemeentebibliotheek Arnhem

Als afsluiting van deze korte toelichting wil ik de lezer een paar citaten uit "Biljoen en Beekhuizen" niet onthouden:

"De aanleg van Biljoen en Beekhuizen in het laatste kwart van de 18de en het eerste kwart van de 19deeeuw neemt in de geschiedenis van de Nederlandse tuinarchitectuur een unieke plaats in. In een samenwerking van ruim vier decennia tussen opdrachtgever, J.F.W. baron van Spaen van Biljoen en drie opeenvolgende generaties tuinarchitecten, J.G. Michael (1738-1800), zijn schoonzoon J.D. Zocher (1763-1817) en diens zoon J.D.Zocher jr. (1791-1870) werd rond het bij de IJssel gelegen voorvaderlijke kasteel van Van Spaen en tegen de heuvels van de oostelijke Veluwerand een landschap verwezenlijkt, waarin de idealen van de vroege landschaspsstijl op een voor die tijd nog ongekende wijze gestalte kregen.

Op het laag gelegen min of meer vlakke terrein van Biljoen, lag de nadruk op de schilderachtige afwisseling van weiden en boomgroepen of beplantingseilanden met een gevarieerd karakter met de vijver en het daarin gelegen kasteel als centrum, dat men wandelend langs de slingerende paden steeds weer terugvond, zo nu en dan verrast door een exotisch bouwwerk, een hermitage of een kleine cascade. In het landschap van Biljoen en Beekhuizen vindt men voor ons land al zeer vroeg zowel de grazige weiden en de arcadische ruimten van de Engelse landschapsstijl met zijn Italiaanse reminiscenties (herinneringen), als het beeld, dat men zich uit eigen aanschouwing, uit de literatuur of de beeldende kunst gevormd had."

'Et in Arcadia ego'

Geraadpleegde literatuur:
* H. Kerkkamp, Kasteel Biljoen en daar rondom, 1964
* H. Kerkkamp, Historie van Velp en Rozendaal, 1966 (herdruk) 1938
* U.M. Mehrtens & H.M.J. Tromp, Biljoen en Beekhuizen te Velp, 1984 (Rijksdienst voor de Monumentenzorg)
* E. Zandstra, Kastelen en Huizen op de Veluwe, ca. 1960

Christian Henning, Gezicht op de Chinese Tempel, ten noordoosten van de vijver bij het huis, met uitzicht op de heuvels van Beekhuizen, ca. 1790.
Speciale collecties, centrale bibliotheek Wageningen UR.

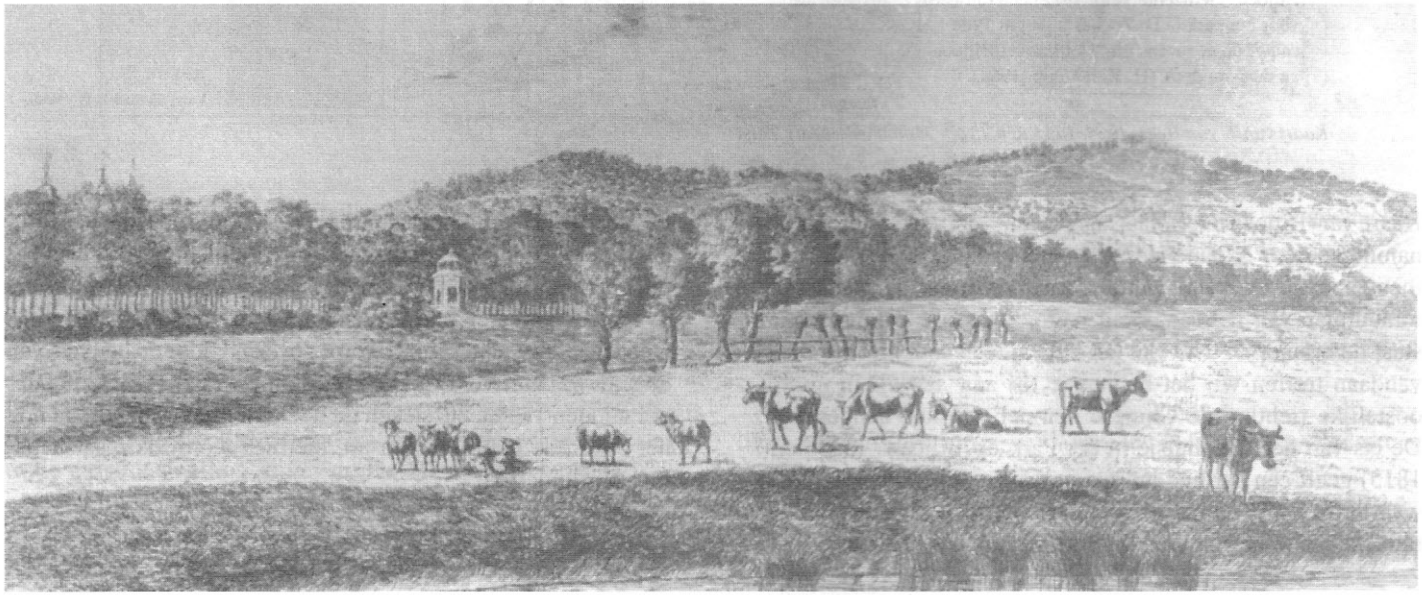

BESTUURSmededelingen

In memoriam Graf zu Ortenburg

Op zaterdag 13 oktober 2001 is plotsklaps overleden ons lid S.E. Hoogwelgeboren A.F.L.H.E. Graf zu Ortenburg.
Sinds 1998 was hij een gewaardeerd lid van de Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal. We kenden hem als een vriendelijk en zachtaardig mens die, samen met zijn vrouw, met veel liefde de glorie en kwaliteiten van het Landgoed en Kasteel Middachten heeft weten te behouden.
Als fervent bosbouwer met een grote kennis van zaken heeft hij landgoed Middachten beheerd en nagelaten als één van de parels van de Veluwezoom.
In al zijn bescheidenheid was hij een graag geziene gast op nationale en internationale congressen op het gebied van bosbouwwetenschappen. Vooral de praktische kant van het bosbeheer heeft hem altijd bijzonder aangesproken.
Als een van de Heren van Middachten zal hij altijd in onze herinnering blijven.
We wensen zijn vrouw en kinderen sterkte met het verwerken van dit grote verlies.

Walter M.J. de Wit
De Steeg

- De tweede wandeling op Rozendaal met Jolle Baltjes was succesvol. Op 6 oktober j.l. maakten een aantal actieve leden van onze Kring een flinke wandeling naar de Plagdel, een interessant gebied in de gemeente Rozendaal.

- De archeologie-cursus, een ander extra project voor leden van de Kring, is in november van start gegaan. Bijna 20 personen volgen deze cursus. De eerste avond ging over het archeologisch onderzoek en de technieken die daarbij worden toegepast. Dit naar aanleiding van een aantal voorbeelden, met name in de Liemers. De tweede avond is op woensdag 16 januari 2002. De Hr. M.J. Houkes uit Arnhem vertelt dan over de pre-historie. Belangstellenden kunnen zich hiervoor nog aanmelden.

- Op zaterdag 17 november j.l. was de contactdag van het Gelders Oudheidkundig Contact. Daarbij werd onze kring vertegenwoordigd door twee bestuursleden.
Er waren in Nijmegen een aantal workshops o.a. over regionaal historische centra i.p.v. stads-en streekarchieven. In de toekomst ook in Arnhem van toepassing.

's Middags werd voor de eerste keer de Kruijswijk Jansen Prijs uitgereikt aan de Gelders Erfgoed Vrijwilliger van het jaar 2001. De Hr. J.J.W. Esmeijer, gedeputeerde cultuur, welzijn en zorg van de Provincie Gelderland overhandigde de prijs aan Herman Schepers oprichter van museum De Scheper te Eibergen. Zie ook het artikel op pagina 2.

Aansluitend was de officiële ingebruikneming van IGEM: Internet Gelderse Musea, het digitaal aanbieden van de collectie van de eerste vijf Gelderse musea op internet. U kunt dit programma vinden op: www.erfgoedgelderland.nl of www.igem.nl
Op deze bijeenkomst hoorden wij dat de Historische Vereniging Elburg 1700 leden telt en de op een na grootste kring van Gelderland is (Oldebroek, er dichtbij gelegen, is nog groter!) Een voorbeeld voor ons, wij hebben momenteel zo'n 400 leden. Als ieder lid van onze Kring eens 3 nieuwe leden werft ! ! !

- In het afgelopen jaar zijn de volgende personen lid geworden van onze Kring:

Dhr. en Mevr. A.J. Rijks	Velp
Mevr. H.H. Holtslag	Velp
Mevr. T.J. Danes-Muthert	Velp
Dhr. en Mevr. P.B. Boersma	Velp
Mevr. Ch. Vallen	Dieren
Mevr. W.M. Vermunt	Dieren
Dhr. J.A.W. van Kuijk	Velp
Dhr. J.F. Vlaming	Velp
Dhr. E. Verhoeff	Dieren
Dhr. H. Rudolphie	Dieren
Dhr. A. Lentink	Dieren
Mevr. G.E. Balster-Kroes	Arnhem
Dhr. W.P.J. ter Haar	Velp
Dhr. F. van Eijken	Eerbeek
Mevr. C. Wesselink	Velp
Dhr. H. Fokkens	Velp
Mevr. M.H.L. Thijs-Noll	Rozendaal
Mevr. L.E.M.H. Mahler-Wichgers	Nijmegen
Mevr. A.W. van 't Hoff	Velp
Mevr. J.M.W. van de Kamp	Velp
Mevr. A. Rynja-Verhoeven	Velp
Dhr. Mr. B.T.W. Joosten	Velp
Dhr. W.G. Rensink	Velp
Mevr. M. Curré	Laag Soeren
Mevr. M. Gietelink	Laag Soeren
Dhr. F. Terwee	Velp
Mevr. Rozema	Laag Soeren
Dhr. en Mevr. W.G.F. van Vliet	Dieren
Dhr. Drs. J.G. Bauduin	Rozendaal
Mevr. E. Duringhof-Gerritsen	Ellecom
Mevr. I. Kraaij-van Middelkoop	Velp
Mevr. J.J. Vennema-Duinker	Velp
Dhr. H. Bouwer	Ruurlo
Dhr. M.A.P. Horsthuis	Dieren
Dhr. en Mevr. A. Blankenspoor	Laag Soeren
Dhr. J.G.M. van Riek	Rheden
Mevr. W. Gieteling	Laag-Soeren

Helga van Dijk-Abbink
Secretaris

Renaissance en Neo-Renaissance

Nelleke den Boer-Pinxter

In de reeks architectuur wordt dit maal nader ingegaan op de Renaissance en Neo-Renaissance. De auteur belicht deze bouwstijl in nevenstaand artikel in zijn algemeenheid en zal in het volgende nummer van Ambt & Heerlijkheid verder ingaan op de toepassing in de gemeente Rheden.
Een belangrijke vertegenwoordiger van deze stijl is de de Rijksbouwmeester C.H. Peters. Aan hem heeft de auteur een afzonderlijk artikel gewijd, dat u vindt op pagina 23.

Renaissance

De renaissance (wedergeboorte) ontstond in Italië. Zij bracht de wedergeboorte van de klassieke beschaving van de kunst van het Romeinse Rijk met name in Italië. In Italië werd het enige nog bewaarde boek over de Romeinse architectuur herontdekt en diepgaand bestudeerd. Dit boek was geschreven door Vitruvius, een Romeins bouwmeester, en dateerde uit circa 25 v. Chr. De Italiaanse bouwmeesters streefden er na de principes van de Romeinse architectuur zo consequent mogelijk toe te passen, bij de bouw van eigentijdse gebouwen.

Hierbij had men rekening te houden met twee aspecten.
Ten eerste pasten de renaissancearchitecten klassieken bouwonderdelen toe zoals: zuilen van verschillende orden, bogen, pilasters, verschillende soorten metselwerk en tientallen decoratieve elementen in de klassieke vormentaal.
Ten tweede bestudeerden ze de theoretische grondslag van 'goede architectuur'. Algemeen bestond het idee dat aan alles op aarde en in het heelal een universele maat ten grondslag lag. Een bouwwerk diende dan ook volgens vaste proporties te zijn opgebouwd.

In de renaissance stond de mens centraal. Daardoor werd ook de kunstenaar belangrijk. In Italië begon de renaissance al rond 1420 maar in Nederland werden pas rond 1510 voorzichtig wat renaissanceversiersels gebruikt in gebouwen die verder nog bijna helemaal gotisch waren. De introductie van de renaissance bouwstijl in het noordwesten van Europa verliep heel langzaam. De gotische traditie was er diep geworteld en bleef lang populair en werd tot ver in de 17de eeuw toegepast. In Italië beslaat de vroege renaissance de periode 1420-1500. Het eerste belangrijke voorbeeld van de hoge renaissance (1500-1550) is de Tempietto in Rome (1502) van de architect Bramante. De late renaissance, ook maniërisme genoemd, omspant daar de periode 1530-1580, terug te vinden in het werk van Michelangelo. In ons land beslaat de vroege renaissance de periode 1530-1565.
De benaming renaissance als stijlperiode werd voor het eerst gebruikt in 1840 door de Duitse historicus Eduard Koloff.

Vroege renaissance 1530-1565

In ons land werd de renaissance-stijl in de bouwkunst toegepast door Italiaanse en plaatselijke bouwmeesters. Enkele belangrijke adellijke families namen Italiaanse bouwmeesters in dienst. Zo nam Hendrik van Nassau in 1520 de uit Bologna afkomstige schilder en bouwkundige Thomas Vincidor in dienst. In 1536 kreeg hij de opdracht om het kasteel van Breda te verbouwen tot een echt palazzo, waar een eind aan kwam met de dood van Hendrik in 1538. Maximiliaan van

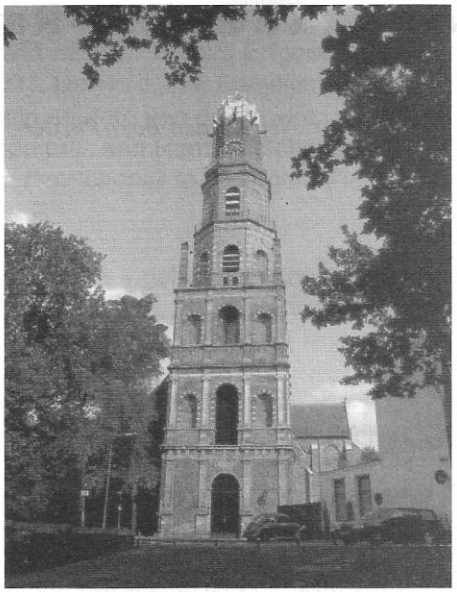

Toren van de St Nicolaaskerk te IJsselstein. De onderste drie lagen hebben pilasters in de Dorische, Ionische en Corintische orde. De top van de toren is na de brand in 1911 vervangen door een nieuw deel in Amsterdamse School-stijl.

Egmond nam Alessandro Pasqualini, die in Antwerpen bekend stond als goudsmid, in dienst als vestingbouwer. Pasqualini bouwde voor zijn opdrachtgever in Buren, Grave en IJselstein. De bouw van de toren van de St. Nicolaaskerk (1532-1535) in IJsselstein was waarschijnlijk zijn eerste bouwwerk. Na de dood van Maximiliaan van Egmond in 1548 kwam Pasqualini in dienst van hertog Willem V van Gulik, Berg en Kleef, tot zijn dood in 1559. Op de toren van IJsselstein na zijn bijna al zijn gebouwen afgebroken. Zijn IJsselsteinse toren was bescheiden van formaat maar zuiver van stijl.

Degene die na Pasqualini en Vincidor de nieuwe stijl in de Nederlanden uitdroegen waren in hoofdzaak Vlamingen. Het middelpunt van de nieuwe stijl was Antwerpen. In Vlaanderen zetelde de regering en het was het economische centrum van de Nederlanden. In 1541 was men in Antwerpen begonnen met de bouw van een nieuw stadhuis, toen een jaar later de stad werd aangevallen door Maarten van Rossum. De bouw werd stilgelegd en het geld gebruikt voor de versterking van de stadswallen. Twintig jaar later schreef het stadsbestuur een prijsvraag uit voor een nieuw ontwerp. Tussen 1560-1564 werd door Cornelis Floris het nieuwe stadhuis gebouwd. Het stadhuis was uiterlijk in de renaissancestijl gebouwd, maar de constructie, de vorm en het gebruik waren volkomen volgens de plaatselijke traditie. De roem van het stadhuis verspreidde zich snel over de Nederlanden, ook door de talrijke gravures. In Vlissingen (1594) en Embden (1575) werden kopieën van het Antwerpse stadhuis gebouwd. Vanaf 1565 kreeg de renaissance architectuur zijn grootste verspreiding via de voorbeeldboeken van de architect Vredeman de Vries.

Maarten van Rossum

De brute veldheer Maarten van Rossum (1478-1555) was beschermheer van de renaissance. Maarten ondernam veel veldtochten voor Karel van Gelre. In 1528 werd hij door zijn heer benoemd tot Maarschalk. Berucht werden zijn strooptochten tot aan Antwerpen toe. Toen Karel V een einde maakte aan de zelfstandigheid van Gelre trad de legeraanvoerder bij zijn voormalig tegenstander in dienst. Van Rossum mocht van alle buit tien procent voor zich zelf houden. Zo kreeg hij voldoende inkomsten om zijn mannen te betalen, geld te lenen aan zijn heer en aan verschillende onderkomens te werken. Omstreeks 1535 bouwde hij aan een huis te Zaltbommel, in de periode 1539-1546 verrees de gevel van het 'Duivelshuis' te Arnhem en in 1543 begonnen de werkzaamheden aan kasteel De Canneburch bij Vaassen. Op zijn verre tochten kwam van Rossum ongetwijfeld in aanraking met de nieuwe architectuurvormen.

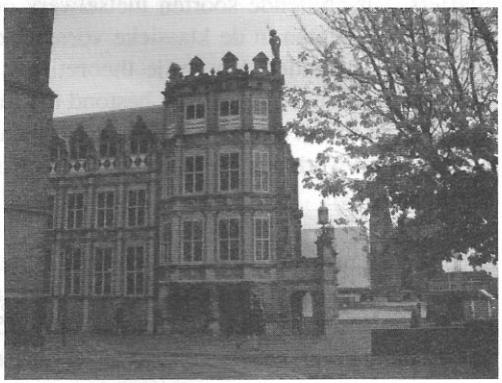

Duivelshuis te Arnhem

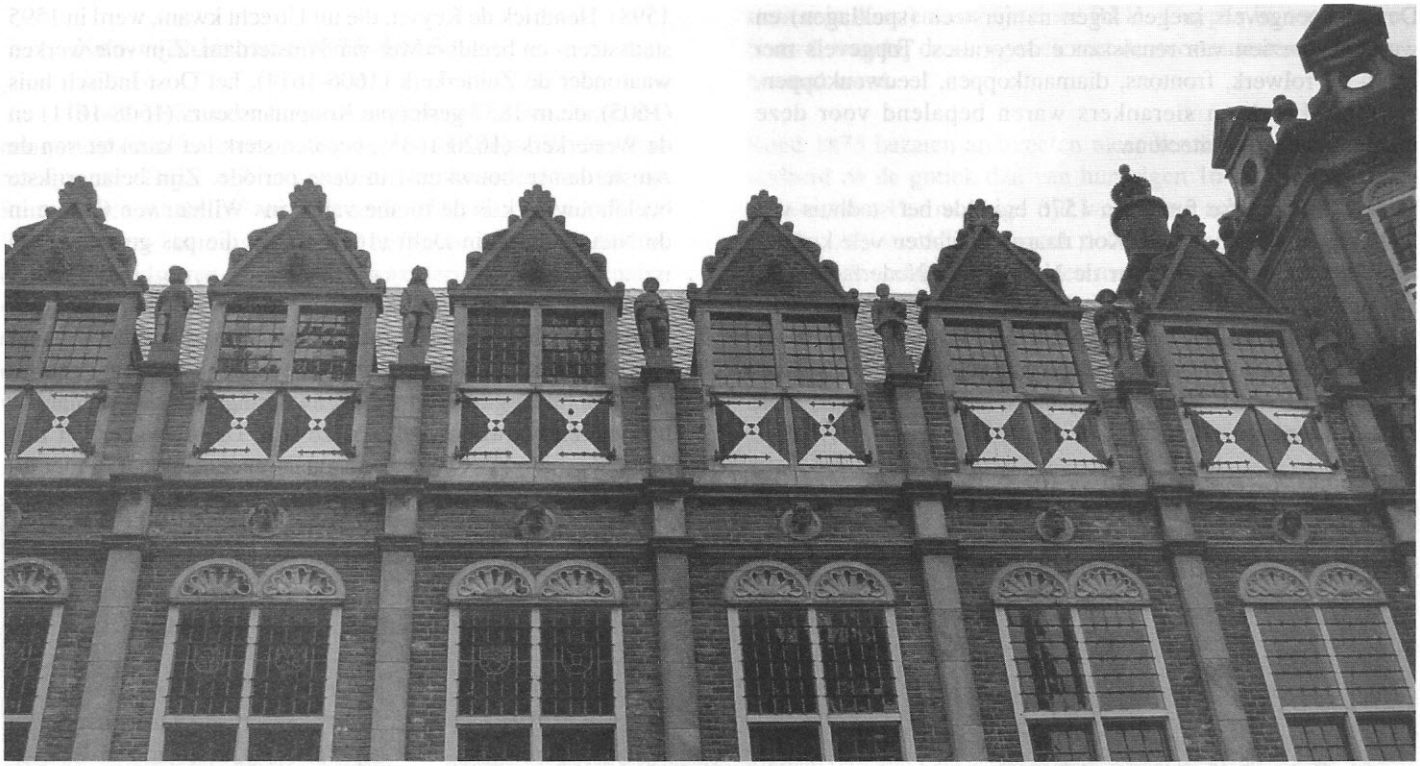

Duivelshuis

Maarten van Rossum kocht van zijn heer Karel van Egmond een vijftiende-eeuws huis in de Koningsstraat in Arnhem. Omstreeks 1540-1545 liet de nieuwe eigenaar het pand verbouwen. Daarbij werd ook de prachtige renaissancegevel opgetrokken die bewaard bleef in sterk gerestaureerde staat. Het pand kreeg de bijnaam duivelshuis, door de saterbeelden onder de grote erker. De sater, of het kwade, is gevangen in rolwerk en geplaatst onder een vorstenkop. In Arnhem lijkt de boodschap duidelijk: het goede overwint het kwade. De bakstenen gevel van het stadshuis van Maarten van Rossum werd versierd met natuursteen renaissance-elementen, zoals pilasters, dubbele ronde en driehoekige frontons, banden met (leeuwen)kopjes en schelpen als decoratie. Oorspronkelijk was het gebouw rijk versierd met beelden, helaas zijn deze in de loop van de tijd verdwenen. De saterbeelden onder de grote erker horen tot de weinige oorspronkelijke elementen.

Maniërisme 1565-1630

De naam van deze stijlperiode heeft haar eigen ontwikkeling doorgemaakt. Tot 1950 werd over (Oud-) Hollandse renaissance of Vlaamse renaissance gesproken. In 1938 werd door de Duitse kunsthistoricus Hans Hoffman, de overgangsperiode tussen renaissance en barok in de schilderkunst aangeduid met de term maniërisme. Later werd deze term ook voor de architectuur gebruikt. De bouwkunst uit de periode 1565-1630 staat nu algemeen bekent als (noordelijk)-maniërisme.

Tijdens de bouw van het Antwerpse stadhuis, het belangrijkste maniëristische gebouw in de Nederlanden, vond een vermenging plaats van Italiaanse renaissancevormen en de Nederlandse traditionele bouwwijze.

De baksteengevels kregen lagen natuursteen (speklagen) en werden voorzien van renaissance decoraties. Topgevels met band- en rolwerk, frontons, diamantkoppen, leeuwenkoppen, siermetselwerk en sierankers waren bepalend voor deze maniëristische architectuur.

Tijdens de Spaanse furie van 1576 brandde het stadhuis van Antwerpen van binnen uit. Kort daarop vluchtten vele kunstenaars en bouwmeesters naar de Noordelijke Nederlanden en aangrenzende Duitse gebieden. In 1585 viel Antwerpen definitief in de handen van de Spanjaarden. Hierop volgde de blokkade van de Schelde en was de toegang tot de haven van Antwerpen afgesneden. Veel handel en nijverheid verplaatsten zich naar Amsterdam.

Stadhuis van Antwerpen, Cornelis Floris. Het gebouw bestaat in feite uit drie langwerpige handelshallen naast elkaar met in het midden een imposante gevel.

De maniëristische architectuur van Holland, werd door de bouwmeesters Lieven de Key en Hendrick de Keyser gedomineerd. De Key, die uit Gent kwam, werd in 1593 benoemd tot stadssteenhouwer van Haarlem. Zijn belangrijkste werken zijn de vleeshal (1602-1603) in Haarlem en in Leiden het Gemeenlandshuis van Rijnland (1594-1597) en het stadhuis (1596-1598). Hendrick de Keyser, die uit Utrecht kwam, werd in 1595 stadssteen- en beeldhouwer van Amsterdam. Zijn vele werken waaronder de Zuiderkerk (1606-1614), het Oost-Indisch huis (1605), de in 1837 gesloopte Koopmansbeurs (1608-1611) en de Westerkerk (1620-1638), bepalen sterk het karakter van de Amsterdamse bouwkunst in deze periode. Zijn belangrijkste beeldhouwwerk is de tombe van Prins Willem van Oranje in de Nieuwe Kerk in Delft (1614-1622), die pas gerestaureerd is.

De nieuwe renaissancevormen en -ornamenten waren vanaf circa 1530 ook te vinden aan woonhuizen en openbare gebouwen. Vooral de gilden en vertegenwoordigers van buitenlandse handelaren bouwden veel in deze stijl. De bouwheer liet met een renaissance-aankleding niet alleen merken dat hij geld had. Hij bleek daardoor ook op de hoogte te zijn van moderne intellectuele stromingen. Naast rijk uitgevoerde verrezen ook sobere gebouwen. Bij deze laatste overheersten de bakstenen en werd het dure natuursteen slechts spaarzaam toegepast. Hierbij werd natuursteen gebruikt op constructief belangrijke plaatsen zoals aanzet- en sluitstenen van bogen boven vensters, onderdorpels en ook als afdekking van de geveltop. Omstreeks 1630 was het maniëris-me in de Noordelijke Nederlanden over zijn hoogtepunt heen. In het noorden en oosten gaat het nog even door als laat maniërisme. Zo werden in Doesburg in 1649 nog de Baerkenhuizen gebouwd in deze stijl.

Helaas is in de gemeente Rheden en Rozendaal niets te vinden aan renaissance gebouwen uit de periode 1530-1630. Gelukkig zijn er wel veel panden die in de neo-renaissancestijl gebouwd zijn bewaard.

Neo-renaissance 1875-1915

Rond 1875 verscheen naast het neo-classicisme, de neogotiek en het eclecticisme een derde neostijl, de neo-renaissance. Deze stijl is gebaseerd op voorbeelden uit de Renaissance uit de 16de en 17de eeuw. Nederland kende in de 'Gouden eeuw' een eigen variant het (noordelijk)maniërisme of de Hollandse renaissance. De waardering voor de renaissance hield ook verband met een hernieuwd nationalisme. Door de economische bloei als gevolg van industrialisatie en handel op Indië groeide de behoefte aan een stijl die onze historie weerspiegelde. Een van de eerste grote bouwwerken in deze

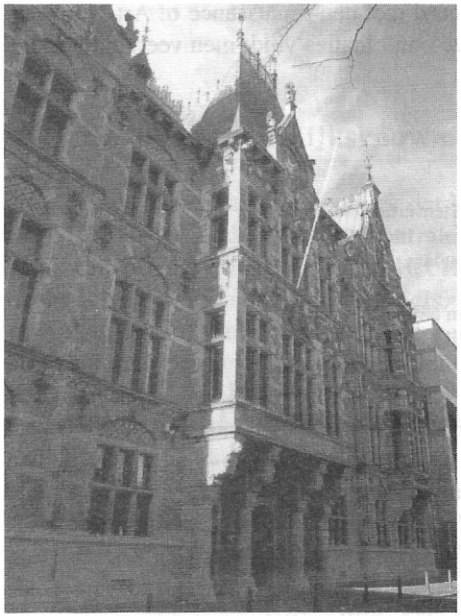

Voormalig Ministerie van Justitie Den Haag

stijl is het voormalig ministerie van Justitie (1877-1883) te Den Haag dat door de rijksbouwmeester C.H. Peters werd ontworpen. Peters bouwde als Rijksbouwmeester vele postkantoren in een stijl die zowel kenmerken van de renaissance als ook van de gotiek vertoond zoals het postkantoor te Amsterdam, Arnhem, Velp en Dieren-Zuid. Ook het Rijksmuseum en het Centraalstation in Amsterdam zijn door P.J.H. Cuypers in een stijl gebouwd, waarbij de neo-gotiek met de neo-renaissance gecombineerd werd.

Rond 1875 bezaten architecten meer kennis van de klassieke oudheid en de gotiek dan van hun eigen 16de en 17de eeuwse architectuur. Pas na enige tijd werd deze achterstand ingelopen. In 1885 werd dit vraagstuk door de architect J.R. de Kuyff theoretisch onderbouwd. Samen met C. Muysken behoorde hij tot de eerste leerlingen van de nieuwe hoogleraar architectuur aan de polytechnische Hogeschool te Delft E.H. Gugel. Door zijn onderwijs en publicaties gaf Gugel van 1864 tot 1902 een aanzienlijke impuls aan de verspreiding van de neo-renaissance. Gugels belangrijkste ontwerp is het Academiegebouw op het Domplein in Utrecht.
Muysken is de architect van kasteel Oud-Wassenaar in Wassenaar, dat in neo-renaissancestijl gebouwd is.
Veel leerlingen van Gugel droegen bij tot de verspreiding van de neo-renaissance.

De neo-renaissancestijl is vooral in de burgerlijke bouwkunst toegepast. De opkomst van de bouwstijl valt samen met de groei van de steden en stedelijke gebieden na de opkomst van de industriële revolutie in het laatste kwart van de 19de eeuw. Hierdoor hebben vele woningen die in deze periode gebouwd zijn kenmerken van deze stijl. Ook eenvoudige woningen kregen met eenvoudige middelen een neo-renaissance aanzien.

Voornaamste kenmerken

De neo-renaissancestijl is een imitatie van het noordelijk maniërisme en is er moeilijk van te onderscheiden. De beste aanwijzing is de staat waarin het gebouw verkeert. De neo-stijlen vallen vaak op doordat ze zo gaaf en netjes zijn. Het gebruik van machinaal vervaardigde baksteen accentueert dit verschil nog eens.
De neo-renaissancestijl kenmerkt zich door het gebruik van horizontale banden die in natuursteen of in pleisterwerk zijn uitgevoerd, afgewisseld met rode bakstenen (speklagen). Verder uit Arkeltorentjes (uitkragend hoektorentje met spitse bekroning), erkers op rijk uitgevoerde voluutconsoles, beeldhouwwerk, verschillende soorten topgevels (trap-, klok-, tuit-, en

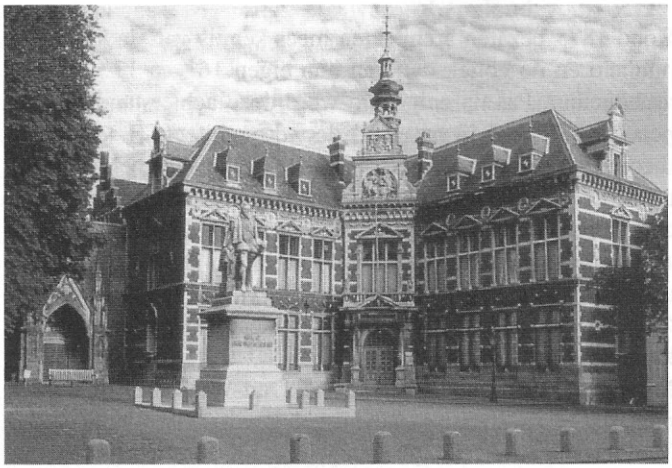

Academiegebouw op het Domplein te Utrecht

halsgevels). Ook andere maniëristische elementen werden opnieuw toegepast, waaronder de klassieke vijf orden, maar ook frontons, vazen, obelisken (siernaald), cartouches (meestal gebogen vlak, vaak met rolwerk of ander ornament omlijst, waarop een inscriptie of andere versiering kan worden aangebracht), medaillons en diamantkoppen. Ontlastingsbogen boven deuren en vensters waren voorzien van natuurstenen aanzet- en sluitstenen, soms met mens of sierkopdecoratie, terwijl in de boogvelden metselmozaik, tegeltjes of pleisterwerk met ingekraste ruitpatronen te vinden zijn. De vensters werden als pseudo-kruisvensters uitgevoed. Ook de veelvuldig gebruikte siermuurankers zijn karakteristiek. De gevelindeling is meestal asymmetrisch en men streefde naar een schilderachtig silhouet. Voorbeelden van de neo-renaissance komen door heel Nederland voor en zijn in de gemeente Rheden sterk vertegenwoordigd omdat in de periode 1875-1915 veel is gebouwd. Dat er veel geïmiteerd werd blijkt wel uit de bouw van het pand Boulevard 11 in Velp, dat een kopie is van het 17de eeuwse raadhuis van Klundert. Daardoor is het één van de voorbeelden waar de neo-renaissancestijl in zuivere vorm is toegepast. Vaak vindt men een combinatie met andere stijlen die in deze tijd gebruikt werden, zoals de neo-gotiek, eclecticisme, chaletstijl en later de Art Nouveau.

Neo-renaissance en de chaletstijl

Gedurende de neo-renaissance gingen op hout- en vakwerkbouw geïnspireerde ontwerpen een belangrijker plaats innemen. Eén deel van het vierdelige voorbeeldboek van Eugen Gugel, de Architectonische Vormleer (1880-1888), was volledig aan deze ontwerpen gewijd. Het hoogtepunt van de chaletstijl lag tussen1880-1915. De belangrijkste kenmerken van deze stijl zijn de overstekende kappen met uitgesneden of gezaagde decoratieve randen. Deze overstekende kappen worden vaak gesteund door een stelsel van eveneens bewerkte houten balken en consoles. Ook werd veelvuldig gebruik gemaakt van latwerk, houten veranda's, balkons en erkers. Kort na 1900 verschenen ook vakwerk topgevels, met als fraaiste voorbeeld het postkantoor in De Steeg (1905). De chaletstijl werd echter heel vaak gecombineerd met neo-renaissance of Art-Nouveau elementen. Deze twee combinaties vindt men veelvuldig in de gemeente Rheden.

Literatuurlijst

- Blijdenstijn, K.M. en Stenvert, Ronald
  Bouwstijlen in Nederland (1040-1940)
  Kosmos Z & K. cop. 1994
  ISBN 90-215-2070-2
  2de druk, Uitgeverij Sun Nijmegen 2000
  ISBN 90 5875 071 x NUGI 923
- Gelders genootschap
  Monumenten Selectie Project (MSP) Gelderland
  Indicatieve lijst gemeente Rheden de delen 1, 2, 3 en 4
  mei 1998
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg
  Architectuur- en tuinstijlen thesaurus
  Zeist 15 februari 1999.
- Kleijn, Koen, Smit, Jos en Teunissen, Claudia
  Nederlandse bouwkunst,
  Een geschiedenis van tien eeuwen architectuur
  Atrium, ISBN 90 6113 690 3 NUGI 644/923
- Crols, Roger, Wabeke, Jan en Bleek, Martin van
  Monumentengids Rheden
  Uitgeverij Matrijs, Utrecht 2000, ISBN 90 5345 154 4.
- Kruijswijk Jansen E.J.
  Een eeuw kruidenierswinkel Wijlhuizen 1882-1982
  De Walburg pers 1982, ISBN 90-6011-110-9
- Vereniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer
  te Velp-Rosendaal-De Steeg-Reden-Dieren en omstreken
  Gids tot bevordering der vestiging in de gemeente
  Rheden N.V.Middenstandsdrukkerij 1923

Rijksbouwmeester C.H. Peters 1876-1916

Nelleke den Boer-Pinxter

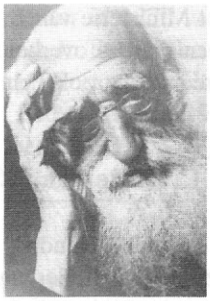

C.H. Peters op ongeveer tachtigjarige leeftijd

De functie van Rijksbouwmeester

In de dagen van de Republiek der Verenigde Nederlanden (1581-1795) hield de kleine centrale overheid zich nauwelijks met bouwactiviteiten bezig. Het Huis van Oranje nam op dit gebied meer initiatieven: de stadhouders en hun familie verrijkten het land met verschillende gebouwen en stedenbouwkundige projecten. De Staten-Generaal waren in Den Haag gevestigd, als gast van de machtige provincie Holland. De zetel van de macht lag op en rond het Binnenhof, het voormalige grafelijke slot. De Landsgebouwendienst van Holland pleegde vooral onderhoud, voor grote ingrepen werden externe architecten ingezet. Het was echter niet altijd even duidelijk - ook niet voor de betrokkenen zelf - of hun instructies van de soevereine provincie of van de stadhouders afkomstig waren.

De snelle opeenvolging van gebeurtenissen in de Revolutiejaren tussen 1795 en 1813 leidde in eerste instantie niet tot grote veranderingen in het gebouwenbeheer. In 1795 werden de eigendommen van de stadhouderlijke familie geconfisqueerd en overgedragen aan de centrale overheid. En bij de coup van 1798 werden de provinciale gebouwen rijkseigendom, maar echte veranderingen vonden pas plaats onder de Bonapartevorsten koning Lodewijk en zijn broer keizer Napoleon I (1806 -1813). Nieuwe concepten als staatshoofd en residentie (vestigingsplaats van het Hof) deden de behoefte aan nieuwe vormen van huisvesting ontstaan. De wispelturigheid van Lodewijk, die zijn regeringszetel in twee jaar tijd twee keer verplaatste, leidde echter tot een golf verbouwingen. Het beheer van de provinciale gebouwen droeg hij op aan Waterstaat, dat hiermee een cruciale rol kreeg die na 1834 zelfs in de residentie zichtbaar werd.

In 1813 kwamen de Oranjes als vorstenhuis terug aan de macht en in 1815 werden de Noordelijke Nederlanden verenigd (tot 1830) met het huidige België. De centrale overheid realiseerde in de Noordelijke provincies haast geen nieuwbouw. Er waren wel nieuwe bouwprojecten voor de Oranjes. Paleis Noordeinde in Den Haag onderging een ingrijpende verbouwing en uitbreiding, waarvoor het ontwerp was gemaakt door de Bouwmeester der Koninklijke Paleizen en Landsgebouwen, Ziesenis. Externe architecten verbouwden Soestdijk en het paleis Kneuterdijk.

Ook na de hervorming van het staatsbestel in 1848 bleef Waterstaat de spil van de bouwactiviteiten van de overheid, maar

als zich een ongebruikelijk veeleisend karwei voordeed, werd er beroep gedaan op architecten van buiten. Zo wilde het Ministerie van Justitie een eigen architect inschakelen om gevangenissen te ontwerpen, nadat veranderingen in het detentiesysteem tot een cellentekort hadden geleid. Aangezien er politieke bezwaren tegen een permanente aanstelling bestonden, werd er een architect, Isaäc Warnsinck, op contractbasis ingehuurd. Immers, als de centrale overheid een architect in dienst zou nemen, zou ze hiermee een mening over architectuur verkondigen. En dat was in het liberale politieke systeem van Thorbecke iets wat vermeden diende te worden.

Tegen 1860 was het politieke klimaat al enigszins veranderd: er werd weer een Rijksbouwmeester, Willem Nicolaas Rose, aangesteld om het ruimtegebrek in Den Haag op te lossen. Hij heeft ook het Militaire Invalidenhuis Bronbeek in Arnhem gebouwd.

Rond 1870 begon Nederland zich, als een van de laatste landen in West-Europa, te ontwikkelen tot een geïndustrialiseerde natie. De bevolking groeide, de steden dijden uit en er kwam meer verkeer. Nationalisme en cultureel herstel werden actuele items in politiek en bestuur. In 1877 werd er een nieuw departement in het leven geroepen, dat van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Alle rijksgebouwen vielen nu onder dit departement. Van Financiën werd de afdeling Posterijen en Telegrafie en de bouwkundige dienst overgenomen. Het overheidsapparaat werd groter en kreeg specifieke huisvestingseisen. Hierdoor ontstond de behoefte aan veel nieuwe gebouwen, en een stevige, markante architectuur was een essentieel middel om zich te profileren.

De belangrijkste ministeries volgden het voorbeeld van Justitie door een eigen bouwkundige dienst op te richten. De grote stimulator op dit gebied was Victor de Stuers, die in zowel de ambtelijke als de artistieke leiding van het Rijksbouwbeleid een sleutelrol voor zich wist op te eisen. Bekende bouwmeesters in Rijksdienst uit deze tijd zijn Johan en Willem Metzelaar, Pierre Cuypers, Cornelis Peters, Jacobus van Lokhorst, Daniël Knuttel en Adriaan Mulder.

De Hollandse renaissance werd vanaf het laatste kwart van de negentiende eeuw door de afdeling Kunst en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken als inspiratiebron voor een nieuwe overheidsstijl gepropageerd. Het is dan ook niet vreemd dat ook Peters veel in deze stijl gebouwd heeft.

C.H. Peters (1874-1932)

Cornelis Hendrik Peters werd in 1847 in Groningen geboren. Hij heeft vier jaar op het gymnasium gezeten en is op 17-jarige leeftijd in de leer gegaan bij de Sneeker architect A. Breunissen Troost. Daar leerde hij de technische kant van het bouwen en tekenen en hield toezicht op de bouwwerken die Troost uitvoerde.

In 1866 kwam hij door bemiddeling van Troost op het bureau van de architect P.J.C. Cuypers terecht in Amsterdam. In 1869, op 22 jarige leeftijd, ging Peters in Bolsward wonen, om voor Cuypers toezicht te houden op zijn werken die in Noord-Nederland werden uitgevoerd. Hij gaf hier ook tekenles en voerde zijn eerste zelfstandige bouwopdrachten uit. Behalve het leiden van de bouw, liet Cuypers het ontwikkelen van details aan Peters over.

In 1873 ging Peters werken op het atelier Cuypers Stolzenberg in Roermond, dat het meubilair voor de kerken van Cuypers maakte. Na enige tijd verliet hij het atelier om in Amby bij Maastricht een onderzoek te verrichten naar de landbouwmethoden en de gebouwen die hiervoor nodig zijn en de resultaten te publiceren. Het jaar daarop kwam hij op voorspraak van Cuypers en Victor de Stuers in overheidsdienst en wel als bouwkundige bij het Ministerie van Financiën. In 1877 gaat hij over naar het nieuwe departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Dit departement stelde twee bureaus in: één voor onderhoud onder leiding van J.Singels en één voor bouw en vernieuwing onder leiding van Peters. Later veranderde deze indeling en kreeg Peters het toezicht op onderhoud en vernieuwing in het eerste district en Singel in het tweede district. Onder het eerste district vielen Utrecht, Gelderland, Overijssel, Friesland en Groningen en na 1885 Noord-Holland. Alhoewel voor zijn aanstelling al verschillende postkantoren gebouwd zijn, werd het nu pas systematisch aangepakt. Peters ontwikkelt in de loop van de tijd zijn eigen stijl, die wel "postkantorengotiek" genoemd wordt.

Zijn eerste opdracht als Rijksbouwmeester in 1876 was het voormalige gebouw van het Ministerie van Justitie aan het Plein in Den Haag. In hetzelfde jaar begon zijn leermeester Cuypers met de bouw van het Rijksmuseum. Peters was tot 1916 in functie als Rijksbouwmeester en overleed in 1932 op 85 jarige leeftijd in Den Haag.

Rijkversierde gebouwen

Postkantoor in Arnhem (1885-1890)

Peters bouwde zijn eerste Post- en Telegraafkantoor in Arnhem. De Noordduitse baksteengotiek heeft hij daarbij als voorbeeld gekozen. Bij dit gebouw nam de baksteen een voorname plaats in. Ook voor profielen rond de vensters en deuren paste hij speciaal geprofileerde bakstenen toe. Het gebruik van natuursteen werd beperkt tot decoratieve banden, blokken en beeldhouwwerken. Wel maakte hij veel gebruik van gele en rode verblendsteen, groen verglaasde baksteen en geglazuurde en ongeglazuurde terracotta decoraties. Peters versierde de trapgevels met gotische pinakels. Dit postkantoor vormt een uitzondering binnen zijn werk. Voor zijn andere werken liet hij zich voornamelijk inspireren door de Nederlandse late gotiek en de vroege renaissance.

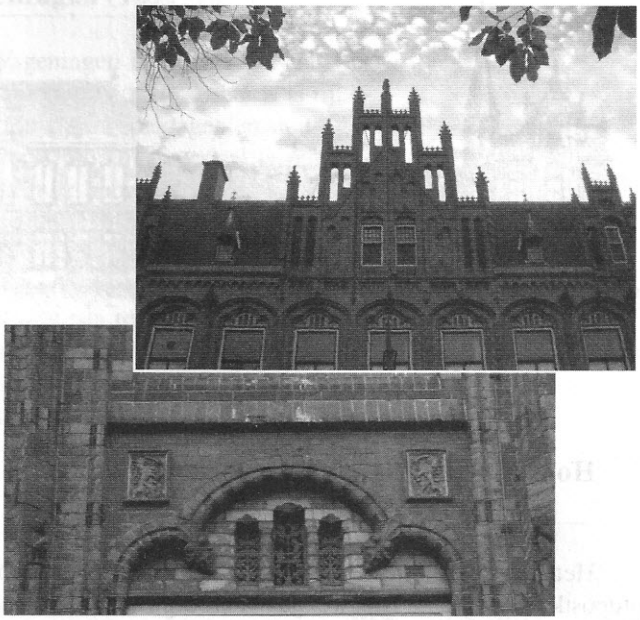

Zeer fraai zijn de door de beeldhouwer E. Bougonjon ontworpen terracotta panelen met gestileerde acanthusbladen rond de klok boven de brievenbussen en het paneel met een voorstelling van een gevleugeld wiel en een posthoorn. De terracotta aapjes die zich aan weerszijde van de ramen bevinden, beelden horen zien en zwijgen uit. Verder is het gebouw versierd met mooie smeedijzeren muurankers. Het postkantoor werd in 1908 met drie vensterassen uitgebreid in dezelfde stijl. Zoals gewoonlijk bevond zich op de eerste verdieping de woning van de directeur, die 9 kamers bevatte wat redelijk groot was. Deze woning was toegankelijk via de uiterst links gelegen ingang. De rechter ingang was vroeger de enige publieksingang. Het gebouw staat sinds 1968 op de Rijksmonumentenlijst; helaas is het interieur gewijzigd.

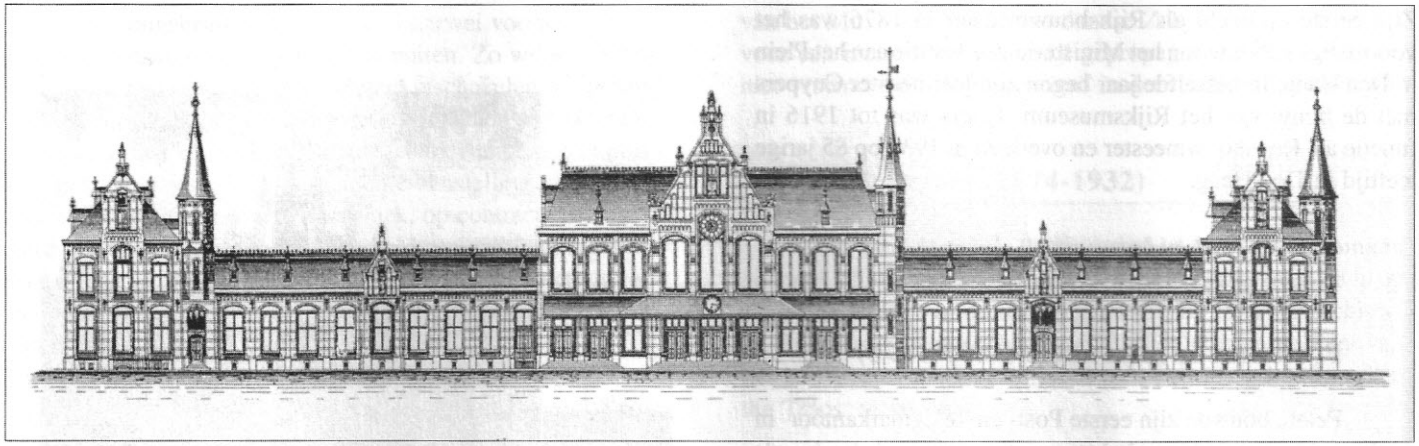

Station van Nijmegen (vanaf 1892)

Een van zijn belangrijkste bouwwerken in Gelderland vormde het in de Tweede Wereldoorlog verwoeste station van Nijmegen. Dit imposante station werd in 1892 aanbesteed en was opgetrokken in de voor Peters kenmerkende trant, met een mengeling van de neo-gotiek en de neo-renaissancestijl. De monumentale stationshal, met zijn door zuilen gedragen rondbogen en rijk gedecoreerde kapitelen en netgewelven, behoorde tot de mooiste in ons land.

Hoofdpostkantoor in Amsterdam (1895-1899)

Het pas gerestaureerde en tot winkelcentrum omgebouwde hoofdpostkantoor aan de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam kan beschouwd worden als zijn belangrijkste werk. Het gebouw is opgetrokken in een mengvorm van de neo-gotiek en de neo-renaissance. Het bakstenen exterieur is overvloedig van natuursteen en rijk geprofileerde omlijstingen van vensters en deuren voorzien. Het gebouw kreeg door zijn peervormige opengewerkte torentjes de bijnaam 'Perenburg'. Langs de dakrand is een groot aantal dakkapellen aangebracht, elk met een trapgeveltje. Binnen bevond zich een centrale hal met op de twee verdiepingen door arcades omgeven galerijen en daarboven een lichtkap. De openbare functie van het gebouw was beperkt tot de begane grond, de rest van het gebouw was alleen toegankelijk voor personeel van de PTT. Nadat de PTT in 1987 had aangekondigd de locatie te zullen verlaten werd het een jaar later voor 7,5 miljoen gulden verworven door een Zweedse projectontwikkelaar, die in het gebouw een luxueus winkelcentrum realiseerde. Behoud en optimaal gebruik van het monumentale gebouw stonden daarbij voorop.

Postkantoor Wageningen (1897-1898)

Het postkantoor van Wageningen is na Arnhem een van de imposantste in Gelderland uit deze tijd. Het gebouw is rijkelijk voorzien van natuursteen. Zo zijn er speklagen en sluit-, geboorte- en boogstenen van zandsteen. Dit materiaal is ook gebruikt voor het siermetselwerk in de boogvelden boven de vensters, dat afwisselend uit diamantkoppen en halve bollen bestaat. Het gebouw heeft links twee imposante deuren, die oorspronkelijk toegang gaven tot het kantoor en de bovenliggende directeurswoning. De drie topgevels bezitten een reeks klimmende boognissen. Verder heeft het gebouw verschillende fraaie muurankers. Het gebouw maakt nu deel uit van het gemeentehuis en er is niets meer van het oorspronkelijke interieur terug te vinden.

Eenvoudige Postkantoren In Gelderland

Geleidelijk aan veranderde Peters zijn postkantoren en werden ze eenvoudiger, vooral na 1897 toen de hoofddirectie van de Posterijen hem wilde ontslaan, omdat zijn gebouwen te duur werden en niet aan de gestelde eisen voldeden.
De postkantoren die Peters in Gelderland bouwde behoren, met uitzondering van Arnhem en Wageningen, allen tot de eenvoudiger werken. Deze werden de eerste tien jaar van de 20ste eeuw nog wel eens van een torentje voorzien, waarvan de meeste verdwenen zijn.
Ze staan onder meer in Druten (1902-1903), Groenlo (1904-1908), Nunspeet (1905-1906), Apeldoorn (1907-1908), Nijmegen II (1907-1908), Renkum (1907-1909), Velp(1908-1910), Zutphen (1914), Lochem (1914-1915), Dieren (1915-1916) en Zevenaar (1915-1916). De Postkantoren, die Peters niet zelf ontworpen heeft, dragen toch vaak zijn stempel omdat hij de plannen moest goedkeuren. De postkantoren in Zutphen, Lochem, Dieren en Zevenaar die de laatste twee jaar van Peters loopbaan zijn gebouwd, zijn sober en hebben geen speklagen meer. Zutphen heeft nog twee trapgevels en muurankers, Lochem en Dieren lijken verdacht veel op elkaar en het postkantoor in Zevenaar heeft helemaal geen gotische of renaissance kenmerken meer. Het glooiende dak en de afwerking van de dakkapellen doen aan een eenvoudig uitgevoerde nieuwe historiserende stijl denken.

Postkantoor in Dieren (1915-1916)

De voorgevel van het tweede postkantoor van Dieren aan de Prinsessenstraat 14/46 is symmetrisch ingedeeld en heeft aan beide uiteinden een ingang. Deze worden geaccentueerd door de geprofileerde omlijsting, die door een segmentboog wordt afgesloten. Trappen, hoek- en aanzetstenen van de ingangen zijn in natuursteen uitgevoerd evenals de afdekking van de plint en de waterlijst. Op het dak bevinden zich drie dakkapellen bekroond met een piron. De decoratie van de voorgevel beperkt zich tot een boogfriesje onder de daklijst. Op de begane grond vindt men houten boogvullingen waarachter zich oorspronkelijk de zonnewering bevond. De zijgevels worden afgesloten door een tuitgevel met getrapt tuitstuk evenals de achtergevel van de zijvleugel. Het interieur is grotendeels gewijzigd doordat men het heeft opgedeeld in wooneenheden. Alleen het waardevolle trappenhuis van het hoofdgebouw is nog aanwezig.

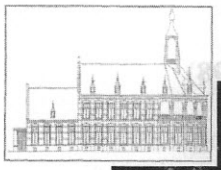

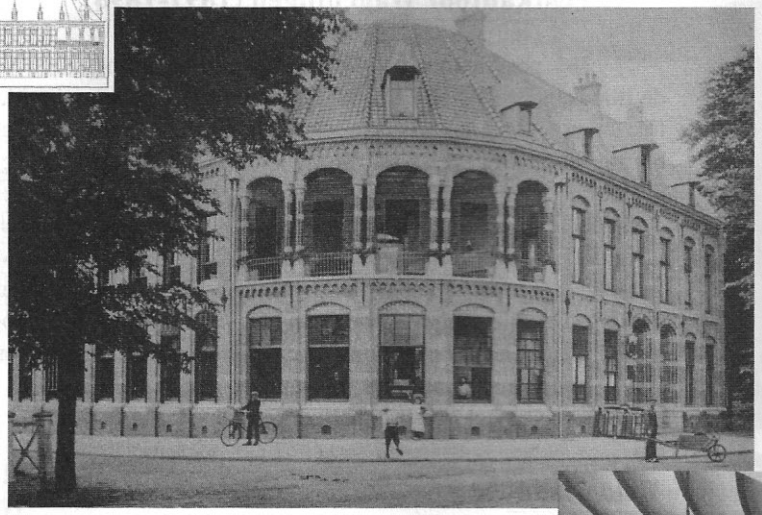

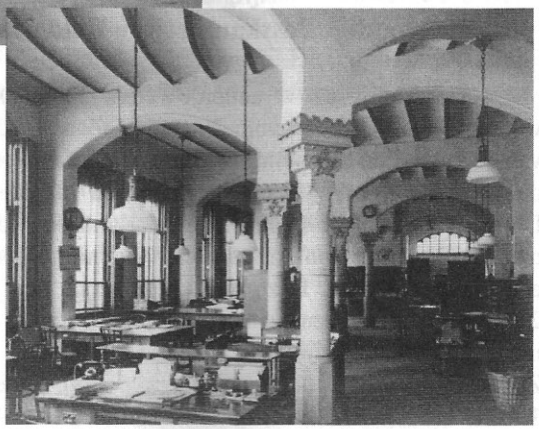

Postkantoor in Velp (1908-1910)

Op de hoek van de President Kennedylaan en de Hoofdstraat, staat een postkantoor van Peters, dat in de loop van de tijd een deel van zijn luister verloren heeft, doordat de mooie loggia op de eerste verdieping dichtgezet is. Bovendien is het oorspronkelijke bouwplan niet helemaal uitgevoerd, zodat we een peervormig torentje op de hoek moeten missen. Bijzonder is de oplossing, die Peters gevonden heeft voor de situering, door het gebouw af te ronden. Verder is het redelijk rijk uitgevoerd met plinten afgedekt met hardsteen evenals de vensterbanken, natuurstenen speklagen en aanzet- en sluitstenen. Mooie profielen rond de ingangspartij met twee deuren met hardstenen plinten en treden, verschillende muurankers en boven de ramen boogvelden met metselmozaïek. De zijgevels worden afgesloten door tuitgevels met getrapte tuitstukken, die afgewerkt zijn met natuursteen. Verder vindt men mooie terracotta versieringen tussen de verdiepingen, behalve waar de loggia was. Het geheel heeft de nodige dakkapellen in verschillende maten, bekroond door pirons. Aan de linkerkant in het lagere deel bevindt zich een fraaie bewerkte houten deur. Van het oorspronkelijke interieur is in het publieksgedeelte niets meer terug te vinden, maar in een ander deel kan men de mooie pilaren nog bewonderen.

Literatuur

Knibbeler, Thieu, Crols, Roger
Postkantoren, Gelderse monumenten reeks 1
Stichting Matrijs, 1994. ISBN 90-5345-061-0

Bureau Monumentenzorg Amsterdam
Hoofdpostkantoor, thans Magna Plaza
www.bmz.amsterdam.nl/adam/nl/msp/postkan.html

RUG letteren,Hoofdpostkantoor
www.odin.let.rug.nl/CB/top100/psp/postkan.html

Rijksbouwmeester, Geschiedenis van de Rijksbouwmeester
www.rijksbouwmeester.nl/rbm/html/rb03_geschie.html

De drie linkerfoto's zijn gemaakt kort na de ingebruikneming van het postkantoor.
Bij het exterieur is duidelijk de loggia op de verdieping te zien, die later bij de kantoorruimte is getrokken. Ook is te zien dat de ramen op de begane grond naar boven geschoven konden worden.
Van het interieur is behalve de kolommen in de bestellersruimte nu niet veel meer te herkennen. Van de twee deuren gaf vroeger alleen de linkerdeur toegang tot de publieksruimte. De rechterdeur was de voordeur van de directeurswoning, die op de begane grond en verdieping in het kantoor was ondergebracht.

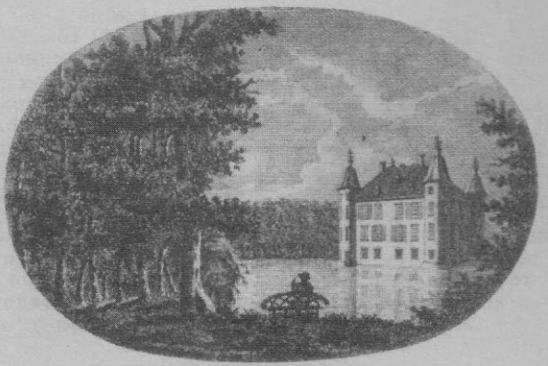

et in Arcadia ego